

Erciyes

Aylık Fikir ve Sanat Dergisi

(Ulusal Hakemli Dergi)

ISSN: 1300-4689

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü

Kayseri Kültür ve Turizm Derneği adına
Âlim GERÇEL

Genel Yayın Müdürü

Ömer BÜYÜKBAŞ

Düzenleyiciler

Prof. Dr. Önder ÇAĞIRAN, Prof. Dr. Remzi KILIÇ
Dr. Ahmet KAYASANDIK

HAKEM HEYETİ

Av. Nevzat TÜRK TEN (Erciyes Dergisi Emektarı)

Prof. Dr. Ahmet BURAN (Fırat Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet CİHAN (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN (Necmettin Erbakan Ü)

Prof. Dr. Atabey KILIÇ (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Erdoğan BOZ (Eskişehir Osmangazi Ü)

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN (Ege Üniversitesi)

Prof. Dr. Hatice ŞAHİN (Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Kemal GÖDE (Süleyman Demirel Ü'den Emekli)

Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. M. Metin KARAÖRS (Erciyes Ü'den Emekli)

Prof. Dr. Metin ÖZARSLAN (Hacettepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa KESKİN (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa TURAN (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Osman YILDIZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)

Prof. Dr. Önder ÇAĞIRAN (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Remzi KILIÇ (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY (Erciyes Ü'den Emekli)

Prof. Dr. Zeki KAYMAZ (Ege Üniversitesi)

Doç. Dr. Bayram DURBİLMEZ (Erciyes Üniversitesi)

Doç. Dr. İlyas GÖKHAN (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü)

Doç. Dr. Mustafa SEVER (Gazi Üniversitesi)

Doç. Dr. Kudret ALTUN (Erciyes Üniversitesi)

Dr. Ahmet KAYASANDIK (Abdullah Gül Üniversitesi)

Mehmet ÇAYIRDAĞ (Erciyes Üniversitesinden Emekli)

Yazışma Adresi

Erciyes Dergisi, P.K. 218, 38002 KAYSERİ
Telefon – Belgeç: 0 352 231 73 03

İdare Yeri

Sahabiye Mahallesi Muhtarlığı
Kalenderhane Sokağı, Nu.: 8
38010 Kocasinan/KAYSERİ

Ağ sayfası: www.erciyesdergisi.com

E-posta: bilgi@erciyesdergisi.com

erciyesdergisi@mynet.com

alimgercel@mynet.com

İÇİNDEKİLER

SAYFA

Azerbaycan Türklüğünün Kahramanı Mehmet Emin Resulzâde (1884 - 1955)
Nurgül UZUNEL.....1

Yerin Dolmuyor (Şiir)
Filiz Altok DURAK.....6

İşte O Şampiyon İsmet Atlı'dır
Dr. Halil ATILGAN.....7

Âşık Şenlik ve Bazı Halk Şairlerimizde Türkçe, Arapça ve Farsça Anlayışı
Nail TAN.....13

Geceyi Seyrediyorum (Şiir)
Gamze NİĞDELİOĞLU.....17

Bir Kültür Buhranı Yaşıyoruz
M.Hâlistin KUKUL.....18

Nevruz Çiçeği Açarken!
Bedrettin KELEŞTİMUR.....21

Geleneksel Kültürümüzde ve Âşıkların Dilinde Çiçek
Yrd.Doç.Dr.Mehmet YARDIMCI.....23

Kalbinde Beraberce Yanalım (Şiir)
Oraz YAĞMUR.....27

Çanakkale Zaferi
Arzu KÖK.....28

Kurtuluş (Şiir)
Prof. Dr. Önder ÇAĞIRAN.....29

Sensizliğim En Ağır Yüküm Şimdi... (Şiir)
Oyhan Hasan BILDIRKİ.....29

Bir Kelime Bir Kültür: Dünya
Dr. Ahmet KAYASANDIK.....30

Fiyat Tarifesi (KDV dâhil)

Sayısı: 7,5 TL

Yıllık abone bedeli: 50 TL

Resmî abone bedeli (Taahhütlü): 90 TL

Yurt dışı abone bedeli: 40 Euro – 50 Dolar

Dergimiz öğretmen ve öğrencilere %10 indirimlidir.

Reklam bedeli: Reklam sahibinin lütfuna tâbidir.

Havaleleriniz için posta çeki hesabı: Âlim Gerçel, 116866

Baskı

Geçit Matbaacılık ve Yayıncılık San. Tic.

Orta Sanayi Bölgesi, Gazibey Caddesi, Nu.: 15 (Anatamir Karşısı) KAYSERİ

Telefon: 0352 320 48 61, Belgeç: 320 48 54

www.gecityayinevi.com E-posta: gecitmatbaacilik@hotmail.com

Azerbaycan millî istiklal davasının en önemli savunucularından olan Mehmed Emin Resulzade önce Çarlık, ardından da Bolşevik Rusyası'na karşı fikirleriyle ve kalemıyla savaşmıştır. Resulzade, Azerbaycan'ın *Himmet*, *Füyuzat*, *İrşad*, *Terakki*, *Yoldaş* adlı yayın organlarında uzun yıllar başta Azerbaycan Türkleri olmak üzere, tüm Türk dünyasının haklarını savunmuştur.

İran'dan Türkiye, oradan da tekrar Azerbaycan'a uzanan serüvenin sonucunda Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk cumhurbaşkanı olan Resulzade, devleti ve milleti için yaptığı başarılı çalışmalarıyla takdire şayan olmayı başarmıştır. Ayrıca Ziya Gökalp'in *İslamlaşmak, Türkleşmek, Müsürleşmek* sloganını kendine şiar edinerek milleti için en iyi geleceği planlamış ve bu uğurda vatanından sürgün olmak zorunda kalsa da bu fikriyatından asla vazgeçmemiştir. Bu çalışmamızdaki amaç da başta Azerbaycan Türklüğüne olmak üzere, eserleriyle ve faaliyetleriyle tüm Türklüğe hizmet etmiş olan Mehmed Emin Resulzade'nin hayatı, ilmî ve kültürel faaliyetleri, fikriyatı ve eserleri hakkında bilgi vererek bilinmesi gereken önemli bir döneme ışık tutmaktır.

Hayatı, İlmî ve Kültürel Faaliyetleri

1884'te Bakü yakınlarındaki Novhanı köyünde doğan Mehmed Emin Resulzâde, Hacı Molla Ali Ekber adında, tanınmış bir din âliminin oğludur. Annesi Zalkızı Ziyet'tir. Küçük yaşlarda dinî bilgiler tahsil ederek Arapça ve Farsça öğrenmiştir. Daha sonra Rus-Tatar mektebini bitirmiş ve ardından Bakü Teknik Okulu'na devam etmiştir. Bu dönemde Rusya Müslümanları arasında meydana gelen yenilikçi hareketlerden etkilenen Resulzade, İsmail Gaspıralı'nın bayraktarlığını yaptığı usûl-i cedit okulları ve eğitim kampanyasına katılarak millî uyanışa büyük destek vermiştir.[1]

Resulzade, 1902'de Rus sömürge yönetimine karşı mücadele etmek için Müslüman Gençlik Teşkilatı adıyla gizli bir teşkilat kurmuştur. Bu cemiyet Müslüman Demokrat Müsavat Cemiyeti ismini alarak çalışmalarını sürdürmüştür.[2] Böylece ilerleyen yıllarda Çarlık Rusyasının korkulu rüyası hâline ge-

len Resulzade, gizli devrimci derneklerin faaliyetlerine bizzat katılmıştır.

Basın-yayın hayatındaki faaliyetleri Bakü, İstanbul ve Tahran'da geçen Resulzade'nin ilk yazarlık hayatına atılışı 1903'te başlamıştır. 1903'te Tiflis'te Şah-tahtlı Ağa tarafından neşrolunan Şark-i Rus gazetesinde yazmaya başlamıştır.[3]

1904 yılında Rusya Sosyal Demokrat Federal Partisine bağlı "Himmet" Sosyal Demokrat grubunun üyesi ve kurucusu olmuş ancak teşkilatın Bolşeviklerin eline geçmesi sonucu örgütten ayrılmış ve artık sosyalist faaliyetlere yaklaşmamıştır.[4] Resulzade'nin sosyalist görüşten ayrılmasını Şark-i Rus gazetesinde belirttiği bilinmektedir. Bu yazısında "Türk münevverlerinin kendi aralarında Rusça değil, Türkçe konuşmaları lazım geldiği" tezini müdafaa etmiştir. Bu da Mehmet Emin Resulzade'nin sosyalist aydınlarla yönelik eleştirilerini[5] ve Türkçenin korunmasına verdiği önemi ortaya koymaktadır.

Resulzade, ilk makalesini de 1903'te Şark-i Rus gazetesinde yayınlamıştır. Bu dönemde 19 yaşında bulunan Resulzade, daha sonra Ali Bey Hüseyinzade'nin Bakü'de çıkardığı *Hayat* ve *Füyuzat* adlı dergilerde makaleler yazarak millî davasını sürdürmüştür.

Ayrıca makale yazarlığı dışında şiirle de ilgilenen aydın, akrabalarının millî olaylar karşısında sessiz kalmalarına ve atak olmamalarına sinirlenerek *Füyuzat* dergisinde yine millî davasını savunduğu şiirlerini yayınlamıştır.[6] Böylece Resulzade'nin yazarlık yönü yanında şairlik yönüne de tanık oluyoruz.

1903 senesinden itibaren Azerbaycan'da "Safa", "Necat", "Edeb Yurdu" Cemiyet-i Hayriye", gibi cemiyetlerde çalışan ve kurduğu gizli derneklerle çarlığa karşı mücadelesini sürdüren Resulzade, 1908-1910 yıllarında İran'daki meşrutiyet hareketine iştirak etmiştir.[7]

Bu sıralarda Tebriz'de meydana gelen İran inkılâbı, hürriyet ve demokrasi aşkı Mehmet Emin Resulzade'yi de etkilemiştir. Hürriyet ordusunun zaferle Tahran'a girişi ve meşrutiyetin ilanı üzerine Tahran'da Avrupa usulünde yayın yapan ilk gazete

olan *İran-i Nov* açılmış ve gazetenin müdürü ve başyazarı Mehmet Emin olmuştur. Merkez Partisi'ne dâhil bulunduğu Demokrat Parti'nin ideolojisini, söz konusu partinin lideri Seyyit Hasan Takizade ile beraber savunmuştur. Türkiye'de hürriyet ve meşrutiyet adına meydana gelen tüm bu olumlu gelişmelere karşılık Rusya'da mutlakiyet ve irtica yine başlamıştı. Kafkasya'nın dibinde hür ve demokratik bir rejimin kurulmasını kaldıramayan Rusya, ordusuyla birlikte İran'a girerek İran'da baskıcı ve irticai tutumlarda bulunarak Millet Meclisi'ni bombalamıştır.[8] Resulzade böylece, Rusya'da bu dönemde İran kabinesi üzerinde etkili olan Rus elçiliğinin isteğiyle İran'dan çıkarılmıştır. Bunun üzerine Resulzade, İran'dan kaçarak 1911'de İstanbul'a gelmiş ve burada Türk Ocakları'na katılarak Türk Yurdu'nda yazılar yazmaya başlamıştır.[9]

Resulzade'nin Türkiye'ye iltica etmesinin sebepleri arasında onun faaliyetlerinin İran hükümetini rahatsız etmesi ve yazdığı *İran Türkleri* adlı seri makalesinde belirttiği görüşleridir. Çünkü Resulzade, İran'dan yana değil Türk milliyetçilerinden yanaydı.[10] Bu nedenle İran topraklarında kalması Resulzade için hayatı bir tehlikeydi.

Mehmet Emin, İstanbul'da bir taraftan yeni kurulan Türk Ocağı'nda İran Türklerine dair yazılar yazıyor, bir taraftan da davasını sürdürüyordu. Ayrıca, bu sayede Çar aleyhine yazılar da yazabildiği gibi 1911'de Bakü'de Millî Demokrat Müsavat Partisi'nin kurulmasını teşvik ediyordu. Resulzade'nin Bakü'ye dönüşü ise 1913'te Romanov sülalesinin 300. kuruluş yıldönümü münasebetiyle çıkarılan genel aftan istifade etmesi şeklinde olmuştur. Bakü'ye dönen Resulzade, çeşitli dergi ve gazetelerde yazarlık yapmaya başlamıştır. Daha sonra 1915'te milliyetçilik fikrini savunan *Açık Söz* gazetesinde yazmaya başlamıştır.

İstanbul'daki sürgün hayatı boyunca zaman zaman başta Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Adalet Ağaoğlu, Ali Bey Hüseyinzade ile görüşen Resulzade, Ziya Gökalp mefkûreciliğinin mürevvici olmuştur. Ziya Gökalp'ın *İslamlaşmak, Türkleşmek, Muasırlaşmak* makaleleri adeta Resulzade'nin ruhunu sarmalamıştır. Bakü'ye döner dönmez de basındaki şiddetli dil münakaşalarında Ziya Gökalp nazariyesinin muhafazasını yapmış, hatta *Açık Söz*

gazetesinde Ziya Gökalp'ın *İslamlaşmak, Türkleşmek, Muasırlaşmak* umdesini ideolojik şiar olarak benimsemiştir. Resulzade, bu şiar ile Azerbaycan'a hem Türkçülüğü hem de Türkiyeciliği sokmayı başarmıştır. Resulzade, bu sloganı daha sonraları "*Türk ümmetindenim, İslam ümmetindenim, Garp Ümmetindenim*" şekliyle değiştirerek milliyetçilerin oluşturduğu Müsavat Partisi'nin programına ön söz yapmıştır.[11]

Böylece Resulzade ve arkadaşları, Türkçülükle halkçılığa hizmet gayesiyle kurulmuş bulunan *Açık Söz* gazetesini, Azerbaycan'ın bağımsızlık dümenini elinde tutan Müsavat Partisi ve Ziya Gökalp'ın şiarı sayesinde Millî Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'ni kurmuşlardır.[12] Aynı dönemde Osmanlı Devleti'nin Birinci Cihan Harbi'nden yenik çıkması Azerbaycan Türklerini kendi başına bir müstakil devlet kurmaya mecbur etmiştir. Mehmet Emin Resulzade, 1917'de Müsavat Partisi'nin birinci kurtulayında başkan seçilmiş ve böylece Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'ne giden yolu açmıştır.[13]

Resulzade'nin Siyasi Faaliyetleri ve Azerbaycan Cumhuriyetinin Kurulması

1917'de bu gelişmeler yaşanırken Rusya'da ihtilal yaşanmıştır. Rusya Müslümanları, ihtilalin getirdiği coşkuyla ilk defa bütün Rusya Müslümanlarının toplandığı bir kongre gerçekleşmiştir. Mehmet Emin Resulzade bu kongrede büyük cesaret ve özenle Müslümanların haklarının büyük savunucularından olmuştur.[14]

11 Mayıs 1917'de Moskova'da yapılan Umum Rusya Müslümanları Kongresi'nde Resulzade ve Ali Merdan Topçu'nun bildirdiği ve önerdiği konular oldukça dikkat çekmiştir. Bu önerilerden Resulzade'nin sunduğu ve savunduğu "*Rusya Federasyonu içinde topraklı muhtariyet*" tezi, yani Rusya'nın parçalanması ve her milletin kendi geleceğini tayin etmesi fikri, kongre üyeleri tarafından büyük bir coşkuyla kabul edilmiştir.[15] Tüm bu gelişmeler yaşanırken önce Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan arasında Mavara-yı Kafkasya Federasyonu oluşturulmuş, ardından Gürcistan, federasyondan çıkıp bağımsızlığını ilan etmiştir. Sonra Azerbaycanlı federasyon üyeleri de kendilerini Azerbaycan Millî Şurası kabul ederek şuranın başkanlığına Mü-

savat Partisi lideri Mehmet Emin Resulzade'yi seçmişlerdir. 28 Mayıs 1918'de ise Tiflis'te Azerbaycan Misak-ı Millîsini ilan etmişlerdir.[16] Resulzade daha sonra, Güney Kafkasya seyminde Müslüman fenksiyonunun başkanı sıfatıyla Kafkasya'nın Rusya'dan tamamen ayrılmasını ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurulmasını istemiş ve iki yıl devam eden bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk başkanı olmuştur.[17]

Mehmet Emin Resulzade ve Osmanlı Siyasi İlişkileri

Mehmet Emin Resulzade, Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanması üzerine Osmanlı ile ilişkileri geliştirmek adına Osmanlı ile siyasi ve askerî iş birliği anlaşmaları imzalamıştır. Resulzade, bu anlaşmalarla Kafkasya milletlerine müstakil millî bir devlet yaşatma teminatını vermiştir.[18]

1918'in ortalarında yoğun bir şekilde başlayan Osmanlı-Azerbaycan ilişkilerinin seyrini, Mehmet Emin Resulzade'nin Osmanlı'ya yazdığı raporlardan daha iyi anlama imkânına sahibiz. Mehmet Emin Bey'in Osmanlı arşivinde bulunan belgelerdeki ifadelerinden toplam yedi adet raporun var olduğu çıkarımı yapılmıştır. Bununla birlikte ilk rapor 19 Temmuz, sonrakiler 29 Temmuz, 4 Ağustos, 2 Eylül ve 2 Ekim tarihlidir. Azeri Heyeti 21 Ekim'de İstanbul'dan ayrılmıştır. Azeri Heyeti'nin raporlarında siyasi (Osmanlı-Almanya ve Azerbaycan İlişkileri), iktisadi (Azerbaycan-Osmanlı iktisadi anlaşmaları ve Azeri para birimi), kültürel (İstanbul'da mahsur kalan talebeler; kitaplar, muallimler, Kafkas Terakki Cemiyeti), Azerbaycan Hükümeti'ne tavsiyeler ve İstanbul Hükümeti'nin diğer çalışmaları yer alıyordu.[19]

Resulzade'nin Hariçteki Mücadelesi ve Son Zamanları

İstanbul'a gelen Resulzade, sadece Osmanlı ile değil burada bulunan yabancı devletlerin ileri gelenleri ile görüşerek Bakü'nün işgalden kurtulması için destek istemiş fakat olumlu bir sonuç alamamıştır. 15 Eylül 1918'de şehrin işgalcilerden temizlemesinin ardından merkez Bakü'ye taşınmıştır. Resulzade bu dönemde, Müsavat Partisi'nin ikinci kongresinde yeniden parti başkanlığını seçilmiştir. 27 Nisan 1920'de ise Bolşeviklerin idareyi ele ge-

çirmesi üzerine tutuklanarak Bakü'ye getirilmiş ve hapse atılmıştır.[20]

Tarihe Azerbaycan tarihinin en kara günü olarak geçen 27 Nisan 1920'de Azerbaycan Devleti tarihe karışmıştır. Resulzade'nin büyük emeklerle kurduğu ve ayakta tuttuğu bağımsız cumhuriyetin hazin sonu, Resulzade'yi çok derinden etkilemiştir. Devletin yıkılmasında Bolşevik askerleri kadar yerli komünistlerin de rolü olduğunu söyleyen Resulzade, hiç affetmediği bu insanlar için "*bari komünist de olsa bağımsız bir Azerbaycan kalsaydı*" şeklinde sitemde bulunmuştur.[21]

Bakü Çeka hapisanesine atılan Emin Bey, daha sonra Stalin'in müdahalesiyle Moskova'ya götürülerek Sovyet polisinin genel nezaretine alınmıştır. 1922'de Fin Körfezi'ne kaçarak Finlandiya'ya sığınmış ve oradan da Batı Avrupa yolu ile İstanbul'a gelmeyi başarmıştır.[22] Burada, Kasım 1923'e kadar 4 sayı neşreden *Yeni Kafkasya* dergisinde çarlık yönetimi altında bulunan Türklerin durumlarıyla ilgili olmak üzere Sovyetleri ve İran'ı hedef alan yazılar yazmıştır. Sovyetler, sert yazılarından dolayı düzenlediği çeşitli oyunlarla Resulzade'yi buradan da kaçirtmayı başardılar. 1928 yılında Avrupa'ya kaçan Resulzade, burada Promete Derneği'ne (Rusya mahkûmu milletlerin birleşmiş cephesi) mensup Kafkasyalı halklar ile 1934'te Kafkasya Federasyonu misakını imzalamıştır. Resulzade, 1929-1939 yılları arasında Paris'te Fransızca neşredilen *Promete* adlı dergide, 1932-1938 arası *Kafkaz* adlı dergide, 1934-1938'de Berlin'de kendi yönetiminde çıkan *Kurtuluş* ve *İstiklal* adlı gazetelerde ve ayrıca *Müsavat Bülteni*'nde çok sayıda makale yazarak millî davasını her gittiği yerde savunmuştur.[23]

Mehmet Emin Bey, İkinci Dünya Savaşı'ndan dört sene önce faaliyetini Varşova'ya nakletmiş ve Polonya'nın istilası üzerine Bükreş'e geçmiştir. Alman-Rus savaşı esnasında Alman dışişleri müdürünün kendisini Almanya'ya daveti üzerine 1942'de Kafkasyalı diğer milletlerin temsilcileri ile birlikte Almanya'ya gitmiş fakat burada Nazilerin mahkûm milletleri anlama yeteneğine sahip olmadıklarını düşünerek Berlin'den ayrılıp tekrar Bükreş'e geçmiştir.[24] 1944'te Bolşeviklerin Bükreş'e yaklaşması nedeniyle batıya giden Resulzade, 24 Nisan 1945'te Amerikan işgal mintikasına geçmiştir. Tüm

bu sürgün hayatının ardından nihayet 1947 Eylül ayında Türkiye'ye gelerek Ankara'ya yerleşen Resulzade, burada ömrünün geri kalan kısmını çeşitli konularda konferanslar vererek; risaleler, makaleler yayınlamakla geçirmiş ve 1955 yılında hayata gözlemini yummuştur.[25]

Resulzade'nin Fikriyatı

Azerbaycan devlet fikrinin ve istiklal aşkının canlı bir örneği ve sönmez meş'alesi olan Mehmed Emin Resulzade, düşmanlarının Azerbaycan millî kurtuluş hareketini baltalamaya çalışmaları karşısında davası uğruna verdiği savaş ve kurduğu Müsavat adlı partisi ile hafızalardan kazınmamıştır. Ayrıca Resulzade, millî bilinci yeni yeni gelişmeye başladığı Azeri-Türk toplumunun önünde bulunmuş, geri zihniyet ve Rusya'ya karşı kalemiyle elli yıla yakın savaşmıştır.[26]

Ali Bey Hüseyinzade'nin Müslümanlığı yalnız bir din, milliyeti de Türklük olarak ifade eden görüşleri, Mehmed Emin Resulzade üzerinde etkili olmuştur. Aralık 1906'da *Tekâmül* gazetesini çıkarmaya başlayan Resulzade, bu gazetede bir makalesinde bütün insanların, milletlerin, sınıfların hukukta ve seçimde eşit olması gerektiğini söylemiştir. Resulzade'nin bu tezi daha sonraki yıllarda *insanlara, milletlere istiklal* şeklinde formüle ettiği bir mefkûreye dönüşmüştür.[27]

Resulzade'nin Dil Konusundaki Düşünceleri

Resulzade'nin dil konusundaki düşüncelerinden bahsederek, *Dirlik* dergisinde (1914-1916) ulusun bilimsel tanımını yapan Resulzade, "*Millî Dirlik*" başlıklı seri makalesinde milletin din birliğine değil, dil ve kültür birliğine dayandığını, Müslümanlığın milleti değil, dinin bir cemaati ifade ettiğini söylemiştir. Bu açıklamaya göre ulus; dili, edebiyatı, dini, tarihi, örfü, âdeti ve ananesi ortak grubun adıdır. Bütün bu etkenler arasında dili bir adım öne çıkaran Resulzade, tarihte din değişen birçok millet olduğunu fakat dilin asla değişmez olduğunu söylemiştir. O, yine Rusya Türklerini Fars, Tatar şeklinde ayırmanın yanlış olduğunu vurgulayarak bu tanımlamaların temelden yoksun olmalarına bağlamıştır. Yine Resulzade'nin "*Eğer millî kimliğimizin bilincinde olsaydık Türk sabnesinin opera*

sanatçısı olmalarıyla övündüğümüz insanların soyadlarını Ağdamski, Sarabski yerine Ağdamlı ve Serablı şeklinde çağırırduk."[28] şeklindeki sözleri Resulzade'nin millî dile verdiği önemi kanıtlamaktadır. Resulzade, Azeriler ve Osmanlılardan farklı olarak mahalli dilin ya da Osmanlı Türkçesinin Türk dünyasının ortak dili olmasını kabul etmiyordu.[29] Fakat ayrı bir edebî Azerbaycan dili kurmanın Türk halkları birliği fikrine ters düşeceğini söylüyordu. Onun dille ilgili düşüncesine göre Osmanlıca yabancı kelimelerin ilavesi ile zorlamayla bir Türkçedir. Bu nedenle yabancı kelimelerden arındırılan saf bir Türkçe, ortak dil kabul edilebilirdi.[30]

Resulzade'nin Milliyetçilik Anlayışı

İdeal bir Türk milliyetçisi ve imanlı bir Müslüman olan Resulzade, devlet idaresinde milliyetle dinî inançların ayrı düşünülmesi gerektiğini söylerken bu iki ifadenin soysal hayatta birbirini tamamladığını düşünüyordu.[31] Resulzade, *Açık Söz*'ün ilk sayısında milliyetçilikle ilgili yazdığı "*Tuttuğumuz Yol*" adlı makalesinde millî kimlikle ilgili şu şekilde bir açıklama yapmıştır: "*Sağlam, metin ve uyanık mefkûreli bir milliyet getirmek istiyorsak şayet mutlaka üç esasa sarılmamız: Türleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak.*"[32] Resulzade'nin bu sözleri onun Ziya Gökalp fikriyatına ne kadar bağlı olduğunu göstermektedir.

Resulzade'nin Rusya'ya ve Komünizme Bakışı

Resulzade, Rusya'yı Türk illerinin istiklal ve özgürlüklerini gasp etmiş, emperyal bir devlet olarak görmekte ve Rus'un kızılının da beyazının da aynı olduğunu düşünmektedir. Komünizmi ise dünya için her zaman tehlikeli görmüş ve bunun Rus emperyalizminin yeni şekli olduğunu söylemiştir. Bu nedenle yazdığı makalelerinde Rus komünizminin sakıncalarından bahsederek Türk halklarını uyarıya çalışmıştır.

Mehmed Emin Resulzade'nin Eserleri

- Azerbaycan Cumhuriyeti: Keyfiyet-i Teşekkülü ve Şimdiki Vaziyeti, İstanbul 1992.
- Das Problem Aserbeidschan, Berlin 1937, çev. Sebahattin Şimşir, Perihan Mete, Ankara 1996.
- İstiklal Uğrunda Mücadele, Varşova 1938.
- Millî Tesanüd, Ankara 1978.

- Asrımızın Siyavuşu, hzl. Arasoğlu, Ankara 1989.
- Azerbaycan Cumhuriyeti, nşr. Asif Rüstemov, Bakü 1990.
- Azerbaycan Şairi Nizami, İstanbul 1991.
- Bir Türk Milliyetçisinin Stalin'le Hatıraları, hzl. Sebahattin Şimşir, Turan Yayıncılık, İstanbul 1997.
- Mehmed Emin Resulzade: Eserleri, I 1903-1909, nşr. Şirmehemmed Hüseyinov, Bakü 1992.
- Mehmed Emin Resulzade: Eserleri, II 1909-1914, Şirmehemmed Hüseyinov, Bakü 2001.
- Kafkasya Türkleri, nşr. Yavuz Akpınar, İstanbul 1993 (Türk Yılı 1928'deki yazıları).
- İran Türkleri, nşr. Yavuz Akpınar, İ. M. Yıldırım, S. Çağın, İstanbul 1993, (1912'de Türk Yurdu ve Sır'at-ı Müstakim'de çıkan yazıları)
- Mehmed Emin Resulzade'nin Meclis-i Mebusan Konuşmaları (1918-1920), nşr. Sebahattin Şimşir, İstanbul 2003.
- Rusya'daki Siyasi Vaziyet, İstanbul 2005.

Resulzade'nin Eserlerinden Bazılarının Tanıtımı

- Bir Türk Milliyetçisinin Stalin'le Hatıraları, hzl. Sebahattin Şimşir, Turan Yayıncılık, İstanbul 1997.

Azerbaycan Millî Harekâtı'nın başkanı olan Resulzade'nin Rus çarlığına karşı giriştiği mücadele onu Stalin'le ortak bir paydada buluşturmuştur. Bu ortak nokta sonucunda Azerbaycan'ın Ruslar tarafından istilası sonucu bir süre saklanmak zorunda kalan Resulzade, hapsedildiği zaman Stalin'in inisiyatifıyla Moskova'ya götürülür. Bu eserde de Resulzade, 1905-1922 yılları arasında Stalin'le tanışmasını ve sonrasında Stalin'le yaşadığı anılarını anlatmıştır.

- Kafkasya Türkleri, nşr. Yavuz Akpınar, İstanbul 1993 (Türk Yılı 1928'deki yazıları).
 - İran Türkleri, nşr. Yavuz Akpınar, İ. M. Yıldırım, S. Çağın, İstanbul 1993, (1912'de Türk Yurdu ve Sır'at-ı Müstakim'de çıkan yazıları)
- Mehmed Emin Resulzade, İran'dan ayrılmak

zorunda kaldığı 1912 yılından sonra İstanbul'a gelmiş ve burada *Türk Yurdu*'nda *İran Türkleri* adlı makalelerini yayınlamaya başlamıştır. 6 makaleden meydana gelen bu yazısında da Resulzade, İran'daki Türklerin varlığına dikkat çekerek İran'ın üçte birinin her zaman Türk olduğunu söyleyip, İran'ın siyasi, iktisadi ve medeni hayatında Türklerin oynadığı önemli rollerden bahsetmiştir.

Sonuç

İlmî ve kültürel faaliyetleri dışında siyasi yönleyle de tanıttığımız Resulzade, Azerbaycan'ın millî davasına öncülük ederek bu davasını tüm Türklüğe mal etmiş ve fikriyatının devamlılığını sağlayacak memleketlerde faaliyetlerini sürdürmüştür. 1908 senesinde İran'a gelen Resulzade, bu dönem itibariyle İran Türklerinin tarihini, kültür ve medeniyetini, haklı seslerini ve yaşadıkları acıları yazdığı makalelerde dile getirmiştir. Rus tehdidi sonucu buradan ayrılarak Türkiye'ye kaçan Resulzade, İran Türklerine dair yazdığı makalelerini *Türk Yurdu*'nda yayımlamıştır. Resulzade, burada Türklüğe ve İslam'a dair düşüncelerini rahatça dile getirebilmiş ve kendisi gibi düşünen Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Adalet Ağaoğlu gibi aydınlardan ilham almıştır. Yine İstanbul'da bulunduğu süre zarfında çarlık aleyhine yazdığı yazılarıyla dikkat çeken Resulzade, Rus tehdidinin baş göstermesi sonucu buradan da ayrılarak vatanına dönmüştür. Aslında Resulzade'nin Türklüğe sahip çıkan tutumu ne Çarlık Rusyasının ne de Bolşevik Rusyasının hoşuna gitmiştir. Çünkü Resulzade'nin fikriyatı hiçbir durumda değişmemiş ve aynı istikrarı korumuştur.

1918'de Resulzade ve dava arkadaşları, büyük çabaları sonucunda en büyük hayalleri olan Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'ni kurmayı başarmışlar fakat bu bağımsızlık yalnızca iki yıl sürmüştür. 1920 yılında Azerbaycan'ın Sovyetler bünyesine alınmasıyla Mehmed Emin Resulzade bu yeni yönetime tehdit olarak algılanmış ve Resulzade bir süre hapis hayatı yaşadıkdan sonra ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Fakat bu ayrılık Resulzade'yi durdurmaya yetmemiştir. Bu anlamda, Azerbaycan topraklarından yola çıkan Resulzade, Fransa, Almanya, Polonya Romanya ve Türkiye gibi ülkelerde davasını savunan yayın organları sayesinde kalemını konuşurmuştur. Resulzade fikri-

yatı böylelikle, Türk dünyası sınırlarından çıkarak Avrupa'ya da taşınmış ve günümüze değin varlığını sürdürmüştür.

Kaynak: Turan Stratejik Araştırmaları Merkezi Dergisi, Yıl: 2010 Cilt: 2, Sayı: 7 - Yaz 2010, www.turansam.org.

KAYNAKLAR

Aküzüm, Feyzi; Mehmet Emin Resulzade ve Çeşitli Cepheleriyle Azerbaycan İstiklal Davası, Azerbaycan Türk Kültür Dergisi, Kasım-Aralık 1991, S 282.

Akpınar, Yavuz; "Resulzâde, Memed Emin", DİA, C 33.

Bala, Mirza; "Resulzade Mehmed Emin", Dergi, 13 Mart 1955, S 1. Caferoğlu, Ahmet; "Ziya Gökalp'ın Azerbaycan Türklüğü Üzerine Tesiri", Türk Kültürü, Ekim 2004, S 24.

Gasımova, Mehriban; Azerbaycan'da Millî Kimliğin Oluşumunda Dinin Rolü (Doktora Tezi, 2006), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İmanov, Vügar; Azerbaycan-Osmanlı İlişkileri 1918 (Azerbaycan Belgelerine Göre), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2006.

Saray, Mehmet; Azerbaycan Türkleri Tarihi, Yeni Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Serisi, İstanbul 1993.

Süleymanlı, Ebulfez; Milletleşme Türklerinde Azerbaycan Türkleri, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2006.

Swietochowski, Tadeuz; "1920 Öncesinde Rus Azerbaycanı'nda Millî Birliğin Yükselişi ve Edebi Dil Politikası", Tarih Araştırmaları Dergisi, Temmuz 2003, C XXII, S 34.

Şimşir, Sebahattin; "Mehmet Emin Resulzade'ye Göre 27 Nisan 1920 Azerbaycan İşgali", Yeni Türkiye, Temmuz-Ağustos, C 1, S 16.

Tanrıöver, Hamdullah Suphi; "Resulzade Mehmet Emin Resulzade'nin Hâl Tercümesi", Türk Yurdu, Nisan 1995, C 5, S 245.

Taymas, Abdullah Battal; "Mehmet Emin Bey'in 70'inci Doğum Yıldönümü Münasebetiyle", "Mutlu Bir Yıldönümü Dolayısıyla" Azerbaycan, Ocak-Şubat, C 3, S 22-23.

"Resulzade Mehmed Emin Bey'in 70. Doğum Yıldönümü Münasebetiyle", Azerbaycan, Ocak-Şubat 1954, C 3, S 22-23.

Dipnotlar:

[1] Yavuz Akpınar, "Resulzâde, Memed Emin", DİA, C 33, S 2.

[2] Akpınar, agm., S 2.

[3] "Resulzade Mehmed Emin Bey'in 70. Doğum Yıldönümü Münasebetiyle", Azerbaycan, Ocak-Şubat 1954, C 3, S 22-23, s. 2.

[4] Turan Yazgan, "Bayrak Şahsiyet Mehmet Emin Bey 70 Yaşında", Tarih Dergisi, Haziran 1999, C 4, S 42, s. 4.

[5] Ebulfez Süleymanlı, Milletleşme Türklerinde Azerbaycan Türkleri, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2006, S 120.

[6] Feyzi Aküzüm, Mehmet Emin Resulzade ve Çeşitli Cepheleriyle Azerbaycan İstiklal Davası, Azerbaycan Türk Kültür Dergisi, Kasım-Aralık 1991, S 282, s. 57.

[7] Hamdullah Suphi Tanrıöver, "Resulzade Mehmet Emin Resulzade'nin Hâl Tercümesi", Türk Yurdu, Nisan 1995, C 5, S 245, s. 786.

[8] Mirza Bala, "Resulzade Mehmed Emin", Dergi, 13 Mart 1955, S 1, s. 135-136.

[9] Hamdullah Suphi Tanrıöver, "Resulzade Mehmet Emin Resulzade'nin Hâl Tercümesi", Türk Yurdu, Nisan 1995, C 5, S 245, s. 786.

[10] Süleymanlı, age., s. 121.

[11] Ahmet Caferoğlu, "Ziya Gökalp'ın Azerbaycan Türklüğü Üzerine Tesiri", Türk Kültürü, Ekim 2004, S 24, s. 12.

[12] Caferoğlu, agm., s. 12-13

[13] Yazgan, agm., s. 4.

[14] Abdullah Battal Taymas, "Mehmet Emin Bey'in 70'inci Doğum Yıldönümü Münasebetiyle", "Mutlu Bir Yıldönümü Dolayısıyla" Azerbaycan, Ocak-Şubat, C 3, S 22-23, s. 19.

[15] Mehmet Saray, Azerbaycan Türkleri Tarihi, Yeni Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Serisi, İstanbul 1993, s. 28.

[16] Sebahattin Şimşir, "Mehmet Emin Resulzade'ye Göre 27 Nisan 1920 Azerbaycan İşgali", Yeni Türkiye, Temmuz-Ağustos, C 1, S 16, s. 1204.

[17] Aküzüm, age., s. 58.

[18] Bala, agm., s. 137.

[19] Vügar İmanov, Azerbaycan-Osmanlı İlişkileri 1918 (Azerbaycan Belgelerine Göre), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2006, s. 67, 73-74.

[20] Akpınar, agm., s. 4.

[21] Şimşir, agm., s. 1205.

[22] Resulzade Mehmed Emin Bey'in 70. Doğum Yıldönümü Münasebetiyle, Ocak-Mart 1954, C 3, S 22-23, s. 740.

[23] Akpınar, age., s. 4.

[24] Mirza Bala, "Mehmet Emin Bey 70 Yaşında", Azerbaycan, Ocak-Şubat 1954, C 3, S. 22-23, s. 5.

[25] Tanrıöver, agm., s. 787.

[26] Tanrıöver, agm., s. 783.

[27] Süleymanlı, age., s. 120.

[28] Süleymanlı, age., s. 122.

[29] Mehriban Gasımova, Azerbaycan'da Millî Kimliğin Oluşumunda Dinin Rolü (Doktora Tezi, 2006), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 97.

[30] Tadeuz Swietochowski, "1920 Öncesinde Rus Azerbaycanı'nda Millî Birliğin Yükselişi ve Edebi Dil Politikası", Tarih Araştırmaları Dergisi, Temmuz 2003, C XXII, S 34, s.181.

[31] Aküzüm, agm., s. 61.

[32] Süleymanlı, age., s. 123.



YERİN DOLMUYOR

Bilmem farkında mısın, aşk eceni ağlattın.
Taht bıraktım uğruna, yüzüm gülmüyor ey yâr...
Bir bahar mevsiminde karaları bağlattın.
Görkemim yok kimsede, yerin dolmuyor ey yâr...

Buralarda sevdalar yalnız benden sorulur!
Sufî serkeşliğinde, yüreğim hep vurulur.
Deli dolu çağlayan nehirler de durulur.
Oltanın ucundayım, kimse bilmiyor ey yâr...

Teninin hasretiyle nicedir yanmaktayım.
Sürgünüm yollarında hayale kanmaktayım.
Geceme yıldız olan cemali anmaktayım.
Çöz bu esrarı artık, sabah olmuyor ey yâr...

Elleri kanlı mıyım, yolda yabancı mıyım?
Geçerken uğradığın zavallı hancı mıyım?
Sırtında bir yük gibi gecende sancı mıyım?
Sensizken yaşamayı gözüm almıyor ey yâr...

Filiz ALTIOK DURAK

Evet, “Şampiyon güzel insandır”, Şampiyon sanatçıdır. Şairdir, ozandır. Saz çalar, türkü söyler. O dev gibi görünen adamın yüreği kadife gibidir. O yürek yağmur yüklü bulutlar gibi sevgi yüklüdür. Bu sevgi, bağlamada, türkü söylemede, ağıt derlemede, Türk kültürüne olan bağlılığıyla dile gelmiştir. O bazen Toros Dağlarında kokan menekşe, Ceyhan’ın kenarına konmuş bir Yörük çadırı, bazen de Elif’in elindeki kirmendir.

Ondaki yürek bazen iğde dallarına konan bir serçe, bazen küren küren uçan sığırcıktır. Bazen bal arısı olur püren püren dolaşır. Onda bir deli gönül vardır ki Döldül Dağının tepesinde gezinir. Karacaoğlan’ın bir bozlağı olur: “*Aman olda kara gözüm aman ol / Güzeller içine gel de tamam ol / Ben ölürsem cenazeme imam ol / Kıl kara zülfiñe kurban olduğum*” diyerek Tilan Çayına, Sumbas’a dökülür. Ondaki yürek bazen alıcı kuş gibi havalanır. Bazen de eli kulağa atar gene Karacaoğlan’dan bir bozlak tutturur: “*Bilmem hayal gibi bilmem düş gibi / Geldi geçti boran gibi kış gibi / Şahin cırnağına takmış kuş gibi / Yoluk yoluk yoldu dert beni*” diyerek eşeğe yan binmiş Çukurören’den Kozan’a gider. Ondaki yürek bir tazının tavşan kovalamasında, alıcı kuşun pike yapmasında, atın dörtnala koşmasında kendini gösterir. Bu yürek sırtını verir sekiye, alır bağlamasını eline, vurur sazın teline:

*Çiçek yüzü elâ gözli
Döndür de bak bize karşı
Hep küskün geçirdik yazı
Ne etmişim size karşı*

*Böyle üzgün üzgün bakma
Beni görüp kaşın yıkma
N’olur sende sertlik yapma
Ettiğimiz naza karşı*

*Gül yüzün doyası görsem
Her isteğin olsun dersem
İstiyorsan canım versem
Neden böyle söze karşı*

*İsmet’in gönliñün yarı
Terk mi edem bu diyarı
Gözün değer dünyaları
Bir gülüşün yüze karşı*

Diyerek dolar yüreklere, dilden dile, telden tele. Der demesine ama gene hızını alamaz. Yerinde duramayan kişilere Çukurova’da “Gicimik mi” var derler. O da öyledir. Duramaz yerinde. Deli gönlü onu alır götürür Erciyes’in başına. Tepeden seyrederek etrafı. Dadaloğlu gelir aklına. “*Kalktı göç eyledi Afsar elleri / Ağır ağır giden eller bizimdir. / Arap atlar yakınır eder ırağı / Yüce dağdan aşan yollar bizimdir*” dizeleri bağdaş kurar oturur gönlüne. Oradan Dadaloğlu misali heykirir Çukurova’ya:

*Efkârlyım Çukurova şu anda
Garbi vurup kamışların eğmez mi?
Anavarza ağlar durur meydana
Sumbas gelip eteğini dövmez mi?*

der. Farsaklar’ın yurt tuttuğu koyaklar inler onun sesiyle. Erciyes’ten Kayseri’yi seyrederek. Elbette seyrangâhta Seyranî Baba gelir aklına: “*Kekliğin kayada sektiği sekiş / Güliñen bülbüliñ ettiği çekiş / Aşkın iğnesiyle dikilen dikiş / Kıyamete kadar sökülmez imiş*” dizelerini hatırlar. Artık gönül turna gibi havalanmıştır. Konacak bir konalga arar. Döne döne Çukurova’da alır soluğu.

Bu sefer de Adana’ya seslenir. Adana onun için açları doyuran, fakirlerin babasıdır. Taşından toprağından bereket fışkırır. Adana’yı anlatırken de hayranlığını gizleyemez:

*Eteklerin Akdeniz’e iniyor
Toros Dağları mı başın Adana
Nice bin yıl geçti devran dönüyor
Bilinmez kaç oldu yaşın Adana*

*Kozan’dan aşağı bir uzun yazı
Bucak Hamam Köyü Bekirce Gözü
Tilan’ın üstünde Karalar Özü
Acı poyraz eser kışın Adana*

*Gece ısrar dağ başında ocaklar
Güneş doğar çöker sarı sıcaklar
Ovaların her tohumu kucaklar
Bereket toprağın taşın Adana*

İsmet Atlı, doğup büyüdüğü topraklara, memleketine, Adana'ya, Çukurova'ya âşıktır. O bir Çukurova sevdalısıdır. Millî güreşçi / Dünya şampiyonu olmasına rağmen kibir, gurur ve hırs onun kitabında yazmaz. (İranlı Tahti'yi dize getirmesindeki hırs hariç) Aslında o uzun yıllar memleketinden ayrı kalmasına rağmen köyünün tozlu yollarını, tarladaki çakırdikenlerini hiç unutmamıştır. Dünyayı dolaşmasına rağmen doğup büyüdüğü Kozan'ın Çukurören Köyü bir başkadır onun için. Çukurova'da toprağa bağlı kişilere "*Boz yer toprağının adamı*" derler. İsmet Atlı da tıpkı böyledir.

Şampiyon şairdir, âşıktır, sevdalıdır, bağlama çalar, şiir yazar, derleme yapar, halk kültürünü, at ve at kültürünü çok iyi bilir, atıcıdır, avcıdır. Çukurova'da hangi dereден geçilir, hangi pınarın suyu içilir, bilir. Şampiyon iyi insandır. Şampiyon, Çukurova bozlaklarının delisidir. 1956 yılında Ankara Radyosunda Muzaffer Sarısözen'in Yurttan Sesler Korosunun canlı yayınında ilk defa bozlak okuyan bir halk müziği sevdalısıdır. Sakin mizaçlı, kimseyi incitmeyen, herkese iyilik yapan, yaptıklarından zevk alan, Yunus gibi yaratılanı yaratandan ötürü seven bir anlayışa sahiptir. Yalandan nefret eder, haksızlığa tahammülü yoktur. Olursa da hemen tepkisini gösterir.

Halk kültürünü çok iyi bilmesi sohbetlerine ayak açar. Bir konu anlatacaksa onunla ilgili güzel bir fıkra ya da özdeyiş söyleyerek söze başlar. Tabir yerinde ise taşı gedigine koymasını çok iyi bilir. İşte o, böyle bir Şampiyon, böyle bir İsmet Atlı'dır. Onu anlamak için onu dinlemek gerekir. Onu anlamak için Türkmen Kocası olduğunu bilmek gerekir. Onun sanatını anlamak için şiirlerini okumak gerekir. "*Şampiyon güzel insandır. Varlığı ile dostlarını varlıklı kılar*". İşte O Şampiyon, İsmet Atlı'dır. O dünya şampiyonudur. Katıldığı her şampiyonada şeref kürsüsüne çıkmış, Almanya'da, Japonya'da, İsveç'te, Avustralya'da, Mısır'da, İtalya'da Türk Bayrağının dalgalanması sağlamış, fasılasız 14 yıl

şeref kürsüsünde kalmasını bilmiştir. İstiklal Marşımızı dünyaya duyuran bir şampiyondur. İranlı Tahti'yi 1960 Roma Olimpiyatlarında ilk defa yenerek dünya şampiyonu olan, İran'a üç gün yas ilan ettiren Türk güreşçisidir. Dünya şampiyonu olup yurda döndüğünde üç gün Ankara sokaklarında omuzlarda gezen bir şampiyondur. Evet, işte o şampiyon İsmet Atlı'dır.

Ey devlet!... Ey millet!... Türkiye Cumhuriyeti'nin Reiscumhuru... Türkiye Cumhuriyeti'nin Meclis Başkanı... Başbakanı... Gençlik ve Spor Bakanı... Kültür Bakanı... Eyyy Adana Milletvekilleri... Eyyy Adana... Kozan, Çukurova, Adana Valisi, Adana İl Spor Müdürü... O şampiyon öldü, biliyor musunuz? Evet öldü... İsmet Atlı öldü... Duydunuz mu? Dünya devi, sessiz sedasız göçtü gitti bu dünyadan. İranlı Tahti'yi yıkan koca Türk, maalesef ölüme yıkıldı.

Onu ben çok iyi tanırım. O, ölüme yıkıldığına üzülmez. Hem de hiç üzülmez. Devletinin ve milletinin ona sahip çıkmayışına üzülür. Esas onu işte bu yıkar. Sırtı yere gelmeyen adamın sırtını yere getirir, un ufak eder, perişan eder. O gerçekten yıkıldı. Ülkesinin bayrağını dünyada 14 defa şeref kürsünden dalgalandıran İsmet Atlı'yı onun varlığından haberdar olmayan yetkililer yıktılar. Ne acıdır ki... Küçük Pamir için ayağa kalkan Türkiye, Dünya şampiyonu İsmet Atlı'nın ölümünden bile haberdar olmadı. Müslüm Gürses için devlet töreni düzenleyen, hastane borçlarının silinmesini sağlayan, Neşen Ertaş ve Zeki Müren için devlet töreni düzenleyen yetkililer nerede? Spor Bakanı nerede? Ben ne küçük Pamir için gösterilen feryat ve figanın ne de Neşet Ertaş, Müslüm Gürses ve Zeki Müren için yapılan devlet töreninin karşısında değilim. Olamam da. Üstelik beni de mutlu eder. Ancak beni mutlu etmeyen yetkililerin duyarsızlığıdır. Onlara gösterilen sadakatin İsmet Atlı'ya gösterilmeyişidir. Günde saatlerce magazin programlarıyla meşgul olan, kuyuya düşen kedinin haberini yapan televizyon kanallarının duyarsızlığıdır. TRT'dir...

Nedir Yarabbi bu duyarsızlık. Koca şampiyonun ölümü kuyuya düşen kediden daha mı önem-

siz. Vay benim ülkem vay... İçim yanıyor. Kahroluyorum. Şampiyonun kardeşinin cenaze namazı öncesi gazetecilere yaptığı açıklama haykırışımı arşı alaya çıkarıyor. Açıklamasında Hüseyin Atlı:

"Memleketimizde ağabeyim ile kimse ilgilenmedi. Sırtı, her yeri, yara bere içinde kaldı. Gücüm yetmedi, kaldı-ramadım çoğu zaman. Üzüliyorum, kimsesizler yurdunda kalmış gibi hastanede yattı. Koşan Devlet Hastanesi personeli elinden geleni yaptı, teşekkür ediyoruz. Bu şekilde ölümüne üzüliyorum. Ağabeyimin bakımsız gariban bir şekilde ölümü beni yıktı, bileni de yıkıyor. Bu memleketin bayrağını dalgalandıran bu insanın bu şekilde sahibsiz kalmaması gerekirdi diye düşünüyorum" diyerek Türkiye'ye sesleniyor. Evet... Ben de öyle düşünüyorum sevgili Hüseyin Atlı. Hem de ölümüne öyle düşünüyorum.

Evettt... Koca Pehlivan İsmet Atlı. Dev adam. İran'a üç gün yas ilan ettirmene rağmen koca Türkiye senin öldüğünden, günlerce hastanede yattığından haberdar olmadı. Ne acı... Ama üzülmeye... Hadise ne olursa olsun sen bizim gönlümüzün şampiyonusun, millî güreşçisin. Güreşin devisin. Çukurova'nın, Türkiye'nin millî kahramanısın. Seni sevenler üç gün değil, beş gün değil ilelebet yasını tutacaktır. Sen rahat ol... Bin rahmet olsun sana koca şampiyon... Herkes ettiğinden utansın... Bin defa utansın. Yüz bin defa utansın...

Ve İranlı Tahti¹

İsveçli Palm ile yaptığım öldürücü maç bittikten sonra, kampa döndüm. Banyo yaptıktan sonra rahat bir uyku çektim.

Uykumu almış, yorgunluğumu atmıştım. Final maçları için güreşlerin yapıldığı tarihî binaya gidiyorduk. Otomobilde Hasan Güngör, Celal Atik vardı. Celal Atik benimle konuşmasa da yakınlık gösteriyor, konuşmak için fırsat kolluyordu. Hatta *"İsmet şampiyon olursa beni takmayacakmış"* gibi sözler etti. Ben cevap vermedim.

Ben, finale rakiplerimi sayı ile yenerek geldim. Tahti bütün rakiplerini tuşla yenmiş, final maçına sıfır kötü puanla gelmişti. Ama aradaki farkı göz ardı etmemek gerekirdi. Ben şampiyonada favori

¹ Bu yazı "İşte O Pehlivan İsmet Atlı'dır" adlı kitabımdan alınmıştır.

güreşçilerle karşılaştım. Tahti ise zayıf güreşçilerle karşılaştı. Onun için de tüm rakiplerini tuşla yendi.

Bu arada FİLA başkanı Fransız Kulon ile As Başkan Vehbi Emre arasında şöyle bir konuşma geçmiştir:

Mösyö Kulon:

- Takım olarak iyi gidiyorsunuz. Burada da ikinciliği garantilediniz.

Vehbi Emre:

- Neden birinci olmuyoruz ki.

Mösyö Kulon:

- Bundan sonrası da var.

Vehbi Emre:

- İsmet, Tahti'yi yenecektir.

Mösyö Kulon gülererek:

- Bir şampanyasına var mısın?

Vehbi Emre:

- Tabi varım...

Çok heyecanlıydım. Bu konuşmalar da kulağıma gelince heyecanım bir kat daha arttı. Sanki harbe gidiyordum.

Tahti ile yapacağım maçı düşünüyorum, yenileceğimi, yeneceğimi aklıma getirmiyor, maçtaki uygulayacağım taktiği planlıyordum.

Saat 23.00 idi. Tahti ile ben mindere çıktık. Hakem kontrolünden geçtik, ortaya yakın yerde karşı karşıyayız. Tahti'yi son bir kez daha süzdüm. İçimden, bu adam beni yenemez dedim. Mindere çıkmamızla ortalık suspus oldu. Sinek uçaşa duyulacak. Alkıştan ziyade salonda korkunç bir uğultu var. Sanırım herkes maçın kritiğini yapıyor. Seyircilerin çoğu Avrupa'dan gelen İranlılar. Türk seyircilerin sayısı da az değil.

Büyük tarihî bina içine kurulan iki ringden birindeyiz. Her yer ışıklandırılmış, pırl pırl parlıyor. Yüksek duvarlar, dayalı tribünler, ringin karşısında asma bir kat. Orada her iki minderi gören FİLA üyeleri. Sol baştaki duvarda, hakemlerin, güreşçilerin maç zamanını takip edebilmesi için kocaman bir saat. Akrep ve yelkovanı kolumun uzunluğu

kadar var.

Hakem düdüğünü çaldı. Hemen vaziyet aldık. Ben iyice eğilmiştim. Bu, Tahti'ye uyguladığım özel bir taktikti. Diğer güreşlerimde bu kadar eğilmez, minderin kenarına yakın durmaz, rakibimin karşısına dikilir, dalmasını bekler, dimdik güreşe girer, göğüs göğse mücadele yapardım.

O giriyor, ben giriyorum. Ayrılıp tekrar kapışıyoruz. Öyle hızlı, dikkatli, çalışıyoruz ki buna can dayanmazdı. Tahti daldı, ben de boyunduruğu çektim. Öylece minderin dışına yıkıldık. İkimiz de hızla ortaya yürüdük. Parçalarcasına bir mücadele başladı. Minderden dışarı çıkarken hep yıkılıyorduk. İşin garibi ben üste düşüyordum. Hâlbuki iki yıl önce Tahran'da minder kenarında ben altta, Tahti üstte idi.

Tahti finale dinç girmişti. Onun için müthiş saldırıyor, sanki minder yırtılacak. Kendinden çok emin. Minderin kenarından kalkarken Celal Atik Hoca *"Bu gün bu adamı istersen tuşla yenersin"* diye bağıyordu. Bu sözle beni uyardığını düşündüm.

İranlı seyircilerin kendilerinden emin alkışları, Türklerin beni galeyana getirmek için çabaları birbirine karışıyor, biz de Tahti ile süratle kapışıyoruz. İş kuvvete bindi. Bütün gücümüzle mücadele ediyor, imha sistemi uyguluyorduk. Tahti dalarken ben de koltuk altından kaldırmış, göğüs göğse girmiştik. İkimiz de aksi yönler yükleniyorduk. Birimiz yere düşecekti. Yine minderin dışına yıkıldık. Düşmemizle kalkmamız bir oldu. İkimiz de öfkeli. Minderin ortasına yürüdük. Orta çizgide güreşe başlamak için bekliyorduk. Hakem düdüğünü çaldı. Öfkeli koçlar gibi birbirimize girdik. Tahti minderin ortasında altıma yıkıldı. Emekleyerek kaçmaya çalışıyordum ki mindere yapıştırdım. Bu defa da dışarıya kaçmak istedi. Hâlbuki Tahti'nin o zamana kadar alta düştüğü görülmemişti. Hem de ilk dakikalarda.

İranlı Tahti'nin güreş tekniğinden de kısaca bahsetmek istiyorum. Tahti boğuşur gibi güreşir. Uzun kollarını bacaklardan dolar, ahtapot gibi

çeker, altına alır, kalın bacaklarıyla sarmayı takar, altındakini açar, ondan sonra da burğu ile tuşa getirirdi.

O dönemde güreşten kaçmak mübah sayılırdı. Hâlbuki Tahti, üç dakika içinde minderdeki beyaz yuvarlağın dışına çıkmadan, göğsünü yere vermeden oturur, zamanı doldurur, sonra da uzun uzun alkışlanırdı. Bu sefer evdeki hesap çarşıya uymadı. Tahti, altımdan kalkamayınca sürüne sürüne dışarı kaçmaya başladı. Ben de puanımı aldım.

Hakem ayağa kaldırdı. Yeniden kapıştık. Bir buçuk dakika sonra ilk altı dakikalık devre bitti. Hakemin düdüğü ile ayrıldık. Bir dakikalık ara dinlenmesi için yerlerimize çekildik. Görevliler beni serinletiyor, terimi kurutmaya çalışıyorlardı.

Bu bir dakikalık sürede ikinci devre için taktiklerimi düşündüm. Kura çekildiğinde üçer dakikalık yer devresinde alta düşmeyi istiyordum. Yerde iyice dinlenecek, üç dakikayı puan vermeden kapatacak, ayağa kalkınca da bütün gücümle rakibime saldırıyordum. İkinci devre için taktiğim bu idi.

Bir dakikalık zaman doldu, ikinci devre başladı. Hakem ortaya çağırırdı. Kura çekildi. Aksilik bu ya, ben üstte Tahti altta. Hakemin düdüğüyle Tahti'ye yüklendim. Sarma takmadığım gibi çırpma, künde gibi oyunlar ile güçlü rakibimi taşıyıp enerjimi bitirmek de istemiyordum. Hep kollarına yükleniyor, çeke çeke dağıtmaya çalışıyordum. Benim kolum yorulduğunda onun da kollarının biteceğini biliyordum. Böyle çalıştığım için Tahti altımda bozuluyor, dağılıyor, sürünerek minderden dışarı çıkıyordu. Bu durum üç defa gerçekleşti. Her defasında hakem Tahti'yi getirdi altıma yatırdı. Daha önce söylediğimiz gibi, bu büyük güreşçiyi oturduğunda yerden kaldırıp minderin dışına çıkarmak mümkün değildi. O oturuşunu bozmadan 3 dakikayı doldurur, yerinden kimse bir santim oynatamazdı.

Üç dakika dolmuştu. Bu defa hakemler beni alta verdiler.

Tahti'nin en büyük oyunu uzun bacakları ile sarma takıp, soldan taktığı sarma ile altındakinin

sağ omzuna yüklenir, dağıttıktan sonra sol kolunu rakibin sol koluna burgu takarak kısa zamanda tuşlardı. Ben Tahti'nin bu oyununu bildiğim için sol yanımdan sarma vermiyor, toplu oturuyor, üzerimdeki müthiş yükü küçük kıpırdanmalarla büyük güç sarf ederek yok etmeye çalışıyordum. Bazen de puan vermemek için minderin dışına çıkıyor, üç dakikayı böylece kapatmak istiyordum.

Ayakta güreşirken aldığım bir puanım vardı. Ama üçer dakikalık güreş ikimiz için de puansız bitti. Güreş böyle biterse ben müsabakayı kazanıyor, olimpiyat şampiyonu oluyordum. Son üç dakikalık güreşe hakemin düdüğü ile başladık. İkimiz de kıyasa saldırıyorduk. Tahti, yüksek maneviyatlı güreşçi, birçok şampiyonalarda olduğu gibi bu şampiyonada da bana gelinceye kadar bütün rakiplerini üç dört dakikada yenmiş, hatta bir buçuk dakikada tuşla kazandığı da olmuştu. Ama güreşe başlayalı 12 dakika olmuş, Tahti hâlâ güreşiyor, rakibine karşı kıyasıya mücadele veriyordu.

Tahti ile tarihi güreşte ülkemin insanlarını düşündüm. Bulgaristan'da yamaklı pantolonlarla beni ziyarete gelen Türk asıllı Bulgarları hatırladım. Toroslar'ı bölerek Çukurova'yı sulayan Seyhan, Ceyhan geldi aklıma. Kastamonulu Davulcu Karayılan'ın meççığı kaldırmasıyla başladığım güreşler geçti gözümün önünden. Sivas'ın Sicimoğlu, Maraş'ın Göksun güreş havası çınladı kulaklarımda. Dut ağacının yapraklarına düşen arı duru yağmur damlacıkları kadar tertemiz duygular doldurdu içimi.

Bir sabah çifte giderken Gökülü Emmi'nin söylediği senir havası doldu yüreklerime. Gözlerimde hasret, bileklerimde asil gücüm haykırdı. Sabahın erken saatinde "dan" davulu ile başlayan köy düğünlerini hatırladım. Çukurova bozlaklarıyla kulağımın pası açıldı. Süslü Hasan'ın ağıtı, Topuz Eşe'nin dörtlükleri boğazımda düğüm düğüm.

Sarı Zeybekle Kolbaşı'nın Kır Atı şahlandı. Yörük Ali Efe, Çakırcalı, Kerimoğlu, Debreli Hasan, Hekimoğlu, Bayram Aracı, Muzaffer Sarısözen Ankaralı seğmenler el ele, kol kola düşmüşler yol-

lara. Şafak vakti sunayı uyandırmadan koro hâlinde bağırırmaya başladılar.

Aman bir de ne göreyim bizim eski ustalar, peşrev çekiyorlar. Kurtdereli Mehmet Pehlivan, Koca Yusuf, Çoban Mehmet, Mersinli Ahmet, Yaşar Erkan, Zanapalı Hanifi, Yusuf Aslan hepsi orada. Bana moral veriyorlar. Zanapalı Hanifi aralarından sıyrıldı. "İsmet'in şampiyonluğunu Çukurova'nın üçayak halayını çekerek kutlayalım" dedi.

Aman yarabbi burası Roma, Çukurova değil ki. Burada kim anlar Çukurova'nın üçayığını beş ayağını. Olmaz arkadaşlar burası Roma diyecek oldum. At gemi azıya almış, İsmet Atlı'yı kim dinler.

Davulda Adanalı Cebbar, zurnada Arap Nazmi. Koygun bir üçayak tutturdular. Zanapalı Hanifi başta. İpek mendil elinde, benim gözlerim dolu dolu. Zanapalı Hanifi'ye atalım attılar. Ustam Zanapalı eli kulağa attı. Ağzını da poyraza verdi. "Kız senin adın da Fadime mi Fatma mı" diye başladı.

Gel de dayan dayanabilirsen. Buna yürek mi dayanır özek mi? Hele ki İsmet'in özeği hiç dayanmaz. Zanapalı bir dörtlük okudu. Tekrar Çukurova üçayığına dönmeye başladılar.

Ustam Zanapalı: "İsmet, bu halaylar, türküler, bozlaklar hep senin için. Emeklerini zayı etmeyesin. Tahti'yi vur yere, bitir onu. Haydi yiğidim. Çukurovalım. Aslanım haydi".

Kurtdereli de arkamı sıvazladı: "Alacaksın yiğidim. Tahti'nin tacını tahtını devireceksin, İran'ı yasa boğacaksın."

Yunus bir taraftan, Karacaoğlan bir taraftan heykirmeye başladı. Dadaloğlu'nun kahrı hele hiç çekilmiyordu. Dadaloğlu verdi temrenli mızrağı elim. "Haydi, İsmet davran" diye bağırıyordu. "Devir Tahti'yi. Yasa boş Acem ülkesini. Devir Şah Rıza Pelevi'nin sırtı yere gelmemiş pehlivanını. Yasa boşulsun İran ülkesi, Acem ülkesi. Bak Köroğlu da seninle beraber. Hiç eksikğin yok. Ayvaz da ata binmiş geliyor, elinde kılıç. Davlumbazlar dövülüyor. Toylar kurulumuş. Daba ne bekliyorsun. Haydi, vur mızrağımı Tahti'ye."

Bizimkiler bütün gücüyle beni alkışlıyor. Ülke-
min taşı, toprağı, bayrağı, kızı kızanı, ozanı, efesi
kısaca herkes benimle beraber minderde. Tahti ile
güreşimin sonucunu bekliyorlar. Hep bir ağızdan:
“Yüreğimizi seninle. Davran İsmet davran. Yolun açık, ga-
zın mübarek olsun” diye bağırıyorlar.

Ey ulular, yüceler, ant olsun, yemin olsun.
Tahti’yi tahtından indireceğim. Söz veriyorum in-
direceğim.

Maçın sonuna doğru Tahti, yenildiğine inan-
maya başladı. Üstelik bir de puan kaybetmişti. Bu
düşünceler onu biraz daha hırçınlaştırdı. Azgın bir
boğa gibi saldırıyor, kuduz köpekler gibi ağzın-
dan salyalar akıyordu. Ben süratle güreşi devam
ettiriyor, kötü puan almadan bitirmek için bütün
gücümle çalışıyor, son gücümü sarf ediyordum.
Güreşe başladığımız andan bu yana mücadele aynı
tempo ile devam ediyordu.

Ben aldığım maçı kaybetmemek için fazla güc
sarf ederken Tahti kaybettiği puanların acısıyla
daha hırçınlaşmış, azalan gücüyle intihar hücum-
ları yapıyordu.

Yan duvardaki saat, maç başlayınca çalıştırılı-
yor, seyirciler gibi müsabıklar da saate bakıp maçını
ona göre ayarlıyordu. Tahti ile kıyasıya mücadele
ederken gözüm saate takıldı. Baktım maçın bitme-
sine iki dakika var.

Aman Allah’ım iki dakikalık süre bir türlü bit-
mek bilmiyor. Ha bitti ha bitecek derken Tahti,
daha da hırçınlaştı. Mağlup olacağını iyice anladığı-
ndan son hücumlarıyla durumu değiştirmek istiyordu.
Eğer biraz üstünlük göstermiş olsa, ünlü
güreşçiye hayranlık duyan hakemler bana ihtar çe-
keceklerdi.

Tahti de ben de bu durumu çok iyi biliyorduk.
Böyle maçlarda ünlü güreşçinin terazisinin kefesi
ağır basar. Hakemler ünlü güreşçiden yana olur.
İşte Tahti, bunu bildiğinden daha da saldırganlaştı.
Mücadele dışı dış devam ediyordu. İkimiz de bittik
tükendik. Buna rağmen yeni başlamış gibi dalışlar
yapıyorduk.

Güreşin bitmesine daha bir dakika var. Artık
acı sona her saniye biraz daha yaklaşıyorduk. Sa-
niyeler bir yıl gibi. Ömrümün bitmek tükenmek
bilmeyen saniyeleri, saatin tik tak sesleri yüreğimin
atışına eşitti. Benim için de tehlike çanları çalmaya
başladı. Çünkü hakemler her an bana bir ihtar ve-
rebilir. Hatta orta hakem şöyle bir sağa sola baktı.
Yan hakemlerden bir işaret olsa ihtar çekecekti.

Tahti dalarken ben de göğüsledim. Çırpma-
yı bastırdım. Yana doğru çırparak yarım köprüye
getirdim. Böylece ihtar almadığım gibi iki de puan
aldım. Belki orda tuşa gider güreşi bitirebilirdim.
Fakat bitmiş güreşi maceraya sokmak istemedim.
Tahti her an beni bir oyuna getirebilir, ünlü oyunla-
rını uygular, kazandığım maçı tuşla kaybedebilirim
diye düşündüm.

Altımdaki yorgun güreşçiyi biraz gevşetince
süratle ağız aşağı dönerek tekrar saldırmak iste-
di. Biraz dizleyip ileri doğru kaydıktan sonra tam
ayağa kalkmıştık ki ben arkadan yakaladım. Bütün
gücümle sıktım. Sol bacağımla da Tahti’nin sol ba-
cağına bağdayı takarak yan üstü devirdim. Tahti
ayağa kalkamayacağını anlayınca bu defa sol taba-
nını yere, sağ dizini de mindere dayayarak kalkmak
istedi. Ben, Tahti’nin bu hareketini engellemedim.
Böyle durumlarda kendime sonsuz güvenim vardı.
Kim olsa mindere çakardı. Gene Tahti’yi yere uza-
tıverdim. Büyük güreşçi Tahti bununla beraber bir
sağdan, bir daha sağdan gayretle altımdan kalkmış
tam saldırmak üzereyken “dan!” diye gonk vurdu.

Alkışlar, tezahüratlar birbirine karıştı. Çünkü
İsmet Atlı dünya olimpiyat şampiyonu olmuş ye-
nilmezleri yenmişti. Alkış alkış. Alkışlar çımlatıyor-
du salonu. Bense soğukkanlılığımı koruyor minde-
rin ortasında hakemin elimi kaldırmasını bekliyordum.

Hakem elimi kaldırdı... ki gözüm iki çeşme.
Salon Türkiye, Türkiye, Türkiye sesleriyle inliyordu.
Benim gözümünden yaşlar murt gibi dökülüyordu.
Ben de *Türkiye, Türkiye, Türkiye* diye bağırmaya
başladım.

Giriş

Ana dilimiz Türkçe, asırlar boyu *halk* şairlerimizin duygu ve düşüncelerini halka duyurma konusunda en önemli vasıta olmuş, dilimizin günümüze kadar kaybolmadan ulaşmasında halk şairlerinin büyük hizmetleri dokunmuştur. Arı duru, halkın anlayabileceği bir dille şiir söylemek/kalem şairlerince yazmak; atasözlerimize, bazı önemli olay ve hikâyelere telmihte bulunmak, atasözü deyimler kullanmak halk şairlerimizin ortak dil anlayışıdır denilebilir. Az veya çok medrese eğitimi almış veya bir tekkede eğitilmiş, özel hocadan yararlanmış, hece ölçüsünün yanında aruzu da öğrenmiş Kaygusuz Abdal, Gevherî, Âşık Ömer, Dertli, Erzurumlu Emrah, Bayburtlu Zihni ve Bayburtlu Celalî gibi halk şairlerimiz ise Türkçenin yanı sıra Arapça ve Farsça öğrenmeye, şiirlerinde bu dillerin kelime ve tamlamalarından yararlanmaya önem vermişlerdir. Hatta içlerinde sade dille, Türkçe yoğun şiir söyleyenleri, değersiz şair görenler bile çıkmıştır. Söz gelimi Âşık Ömer (17. yüzyıl) meşhur şairnamesinde Karacaoğlan için şunları söylemiştir¹:

*Öksüz Âşık deyişleri aseldir (baldır)
Karaca'oglan ise eski meseldir (masal, hikâyedir)
Ezgisi çığırılır, keyfe keseldir (zararlıdır)
Biz şair saymazız öyle ozanı.*

Âşık Ömer'in Türklüğü, Türkçeyi aşağılayan "geri" redifli bir şiirinin bulunduğunu biliyoruz². Bu şiirdeki Türk'ten kasıt köylüdür. Böyle de olsa sonuç değişmez. Âşık Ömer, söz konusu şiirde önce hakaret ifadelerini sıralamış, akli başına gelmiş olacak ki şu dörtlüğün sonunda Türk köylüsünün bir hasletini takdire mecbur kalmıştır:

*Zebûn iken görün Türk'ün yüzünü
Yüz vermeyip açtırmanız gözünü
Evlîyâlar gibi söyler sözünü
Zebûn olup bağır piştikten geri.*

Açıkladığımız, eleştirdiğimiz yanları sıra Âşık Ömer'le ilgili şu gerçeği de ifade etmeliyiz. Âşık Ömer, kullandığı dilin Türkçe olduğunun farkın-

dadır. Nitekim divanındaki 177. şiirde şu beyiti görmekteyiz³:

*Dinle dîvân nüshasın, gör ilm-i hikmetten nedir
Türkîce çok diürlü ma'nâlar yazar Âşık Ömer*

Âşık Ömer, Karacaoğlan'ı ve arı Türkçeyle konuşan Türk köylüsünü aşağılarken zaman intikamını almış, o da aruzla şiir yazmasına, Arapça, Farsça kelime ve tamlamalar kullanmasına rağmen bazı divan şairlerince küçümsenmiştir. Söz gelimi 18. yüzyıl divan şairi Sünbülzade Vehbî (ö. 1809), ünlü *Suban (Söz) Kasidesi*'nde Âşık Ömer'i ve Gevherî'yi şu beyitlerle aşağılamıştır⁴:

*İktifâ eylediler meslek-i 'Âşık Ömer'e
Aşk u şevk ile nice kâfiye-câyâ-yı' suban*

*Gevherî güftesine döndü bugünlerde meded
Gevher-i nâdire-i lü'lü'-yi lâlâ-yı suban*

Vehbî'nin *Suban/Söz Kasidesi*'nde Kara Oğlan mahlaslı (kanaatimce Karacaoğlan'ın kastedildiği) bir halk şairi daha aşağılanmıştır:

*Kimi mâ'ni kimisi vâdî-i Türkânî'de
Karaoglan kayabâşsız yelellâ-yı suban*

19. yüzyıl divan şairlerinden Şeref Hanım, Âşık Ömer'i ve Gevherî'yi şu beyitlerle küçümsemiştir⁵:

*Şerefâ sencileyin bî-maye
Ne cesarete alur şî'ri dile*

*Senin eş'ar-i perişanından
Yeğdir Âşık Ömer'in şî'ri bile*

*Asrımızda bunca şair var iken bilmem neden
Gevherî vâdisine bu itibar olmak neden*

Aynı asır divan şairlerinden Müstecipzade İsmet Bey de Âşık Ömer'i ve hece ölçüsüyle şiir söyleyen halk şairlerini, şair saymadığını yazmıştır⁶:

*Okumuş Âşık Ömer Dîvân'ın
Anları şî'r sanub aldanıyor*

*Hiç kaydinde değildir ma'nâ
Şî'ri mevzûn ve mukaffa (vezin ve kafiye) sanıyor*

19. yüzyılda bunlar yaşanırken çok şükür ki II. Mahmud, Abdülmecid ve Abdülaziz gibi halk şairlerine değer veren sultanlar, padişahlar görüldü. Âşıklara, lonca teşkilatı içinde yer verildi. Hükümetçe bir âşıklar kethüdası tayin edildi. İstanbullu Âşık Hüseyin Baba, 1834-35 yılından itibaren 28 yıl Tavukpazarı Âşıklar Cemiyetine başkanlık yaptı. Bu sürenin 13 yılında, Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz dönemlerinde sarayda görevli 33 âşığı yönetti. Âşık Hüseyin Baba'dan sonra Âşık Gedâyî (1826-1899), Sultan Abdülaziz'in âşıklarına başkanlık yapmıştır⁷.

Divan şairlerimizin halk şairlerimizi küçük görmesiyle ilgili pek çok örnek vardır. Bu konu, üstat Ord. Prof. Dr. M. Fuad Köprülü ve Fevziye Abdullah Tansel tarafından geniş bir şekilde incelenmiştir⁸. Köprülü'nün verdiği bir örnek, en çarpıcıdır denilebilir. Anlı şanlı Ziya Paşa (1825-1880) *Harabat Mukaddimesi*'nde saz şairlerinin eserlerini "eşek anırmasına benzetmek" talihsizliğinde bulunmuştur⁹. Ünlü hikâyecimiz Ömer Seyfettin (1884-1920) de âşık tarzı destanları ve yaratıcılarını küçümsemiş "*Destanlara eser diyorsanız bravo size!*" diye alay etmiştir¹⁰.

Bilindiği gibi Türkiye Türkçesinden önce Türkiye ve Osmanlı topraklarında Eski Anadolu Türkçesi (11-15. yüzyıllar) ve Osmanlı Türkçesi (16-20. yüzyıllar) dönemleri yaşandı. Eski Anadolu Türkçesi döneminde ana dilimiz Oğuz Türkçesi, edebiyat dili Farsça ve bilim dili Arapçanın etkisinden nispeten kurtularak şehirlerde Türkçe-Arapça-Farsça karışımı Osmanlı Türkçesi gelişmeye başlamıştı. Köylerde ise Oğuz Türkçesi, dinî terimleri Arapça olmak üzere varlığını önemli ölçüde korumuştur. Yine de Selçuklu atasözü "*Türk (köylü) şehre gelince köpeği bile Farsça söyler.*" hâlâ geçerliydi. Bu korumada halk şairlerinin payı büyüktür.

15. yüzyıl halk/tekke şairlerinden Kaygusuz Abdal, Âdem ile Havva'nın sadece Türkçe bildiklerini ve Allah'ın emrini Arapça kendilerine tebliğ eden Cebrail'in söylediklerini anlamadıklarını, ancak Cebrail Allah'ın emrini Türkçe ilettiği zaman emre uyduklarını *Gülistan* adlı eserinde şu şekilde anlatmaktadır¹¹:

*Hakk buyurdu Cebrâîl'e "Var" dedi
"Âdem'i Cennet içinden sür" dedi*

*Geldi Cebrâîl, Âdem'e söyledi
Hakk buyurduğun ayân eyledi*

*Cebrâîl dedi "Çıkgıl Uçmak'dan Âdem!
Tanrı'nun buyruğu budur iş bu dem!"*

...

*Niçe ki söyledi, bergiz gitmedi
Cebrâîl'in sözünü işitmedi*

*Türk dilin Tanrı buyurdu: "Cebrâîl,
Türk dilince söylegil, durgit, digil!"*

*Türkî dilince Cebrâîl: "Hey dur!" dedi
"Durugel Uçmag'ın terkin ur" dedi*

Bu Türkçe emri alan Âdem ve Havva cenneti terk eder.

16. yüzyılda başlayan Osmanlı Türkçesi döneminde ana dilimiz önemli ölçüde Arapça ve Farsçanın istilasına uğradı. Divan şairleri, şiirlerinde Arapça ve Farsça kelime, tamlama kullanma yarışına giriştiler. Edebî sanatlar, Fars ve Arap edebiyatından alındı. Şiirlerinin tamamını Arapça, Farsça ağırlıklı yazan divan şairleri, usta şair kabul edildi, büyük itibar gördüler. Sade dille yazanlara şair gözüyle bakılmadı. Bu duruma isyan eden Priştineli divan şairi Mesihî (ö. 1512), şu beyiti yazmak mecburiyetinde kaldı¹²:

*Mesihî, gökden insen sana yer yok
Yüri var gel ya Arap'tan ya Acem'den*

Bir Acem şairi gibi kendisini yetiştiren Leâlî'nin Tokatlı olduğunun ortaya çıkması üzerine bütün itibarını kaybedişini divan edebiyatı uzmanları iyi bilirler.

Divan şairleri harıl harıl Arapça, Farsça çalışırken bazı saz ve özellikle tekke şairleri de biraz Arapça, Farsça öğrenip aruz veznini kullanma becerisine sahip olup büyük şair sınıfına girme yarışına başladılar. Bildirimizin başında belirttiğimiz gibi 17. yüzyıl halk şairlerinden Âşık Ömer ve Gevherî bu anlayışın öncüsü oldular, denilebilir. Zamanla

hem hece hem de aruz ölçüleriyle şiir söyleyebilen, dilleri halkın dilinden uzak halk şairleri çoğaldı. Tekke şairleri, dinî kültürlerinin Arapça olması dolayısıyla zaten divan şiirine çok yakındılar. Söz konusu dil anlayışı dolayısıyla şiirlerinde Arapça, Farsça bilmenin lüzumunu, önemini vurgulayan halk şairleri görüldü. İşte Âşık Şenlik (1859-1913) bu çizgideki, görüşteki halk şairlerinden biridir.

Âşık Şenlik ve Arapça, Farsça Öğrenme Anlayışı

Çıldırılı Âşık Şenlik usta bir şair olmak için Arapça, Farsça bilmenin gereğine inanan bir halk şairiydi. Bu inancının altında Kur'an'ın ibadet dilinin, hadislerin Arapça olmasının yattığını da belirtmeliyiz. Şenlik; Arapça, Farsça öğrenmenin, bilmenin önemini bu dilleri iyi kullanmadığı için duyduğu üzüntüyü şiirlerinde şöyle dile getirmiştir:

1. Bülbüle münasip gülü olmayan
Elbet bir meslekte eli olmayan
Arabî, Farsî dili olmayan
Saz çalmayan tel gadrini ne bilir?¹³

2. Arabî, Farsî dilin olmasa
Her bir meslekte elin olmasa
El içinde devlet varın olmasa
Sen garışma beç hesabı diyerler.¹⁴

3. Gudret mektebinde verdiler dersi
Zâbirde göründü arş ile kürsî
Hıfzımda derc/ zâbd oldu Arabî, Farsî
Lügat-ı İmrânı seçdim bu gece¹⁵.

4. Lisân-ı ibare Arap dilince
Melekler zikreder Arap dilince
Ezîzi Arap dilince
Farsî Arap dilince
Münkir ve Nekir gelir
Sorar Arap dilince
Sefil Şenlik, bilmez Arap dilince
Bir çift kelme, sözün yasını gözler¹⁶.

Âşık Şenlik, kendi tasnifi *Salman Bey ile Turnatel Hanım Hikâyesî*'ne Salman Bey'in Arapçayı, Farsçayı ve Türkçeyi çok iyi bildiğini padişaha ve Celal Vezir'e ispatladığı bir şiir yerleştirmiştir. Yedi dört-

lükten ibaret bu şiirde Salman Bey bazı nesnelere, kavramların adlarını her üç dilde de söyleyerek ne kadar bilgili olduğunu padişaha gösterir. Nitekim Salman Bey, şiirini tamamlayınca padişah çok etkilenir ve ayağındaki zincirlerin çözülmesi emrini verir. Söz konusu şiirin iki dördlüğü şöyledir¹⁷:

Üç lugattan cevap verim men size
Arap lisan, Farsî zeban, Türkî dil.
Şaşkın gezen düşer sabraya düze
Arap tarık, Farsî irab, Türkî cöl.

...
Yârin siyah zülüfleri öreydim
İnce bele gızıl kemer saraydım
Bir zevk ile ağ sineye vuraydım
Arap yeddi, Farsî desti, Türkî el.

Âşık Şenlik, Arapça ve Farsça bilmenin önemine işaret ederken bir karşılaşmada Âşık Posoflu Zülalî (1873-1956)'nin dilini övmekten de geri kalmaz. Âşık Zülalî'nin dili, kendisine yakındır. Arapça, Farsça kelime ve tamlamalarla da zenginleştirilmiştir. Diğer yandan, âşık karşılaşmalarında şairlerin birbirlerini hem övmeleri hem de yermeleri, türün doğal bir özelliğidir. Âşık Şenlik, Zülalî'yi bu sebeple de normalin üzerinde övmüş olabilir¹⁸:

Aldı Şenlik

Hem Ecem'den hem Arap'tan gözeldi fasabatın
Lisanınan gatre gatre töküliir belagâtın
Edebinnen, edvârınan bellidi keremetin
Bin üç yüзде görecebsen bir Süleyman dediler.

Şenlik Dışında Bazı Halk Şairlerimizde Türkçe, Arapça ve Farsça Anlayışı

19-20. yüzyıl âşığı, bir kısmı Âşık Şenlik'in çağdaşı, aynı kültür ortamında yetişmiş bazı âşıklar da Türkçenin yanı sıra Arapça ve Farsça bilmenin önemine ve gereğine inanmış, bu görüşlerini şiirlerine yansıtmışlardır. Tespit edebildiğimiz bazı örnekler şunlardır:

1. Ardanuçlu Sıdkî (1765-1833) [İran Şahı'nın huzurunda söylediği şiirden.]

Şahım bana ruhsat versin bir zaman
Artvin, Ardannuç'u, Kars'ı anlatam
On ikinci babda bir dersim vardır
Okuyam Arabî, Farsî anlatam.

*Artvin'i sorarsan dili Osmanlı
Ardanuç şabbazı hep demir tenli
Ardaban dağları kızı tufanlı
Kars'ta okuduğum dersi anlatam¹⁹.*

2. Hekimhanlı Âşık Sadık Baba (1784-1839)
[Dervişlerin özelliklerini anlattığı şiirden]

*Derviş nefsin için çalma tubanı
Gel nefis öldürme anla şebâm
Özü türab ister, dil cavidanı
Arabî, Farsî lisan isterler²⁰.*

3. Narmanlı Âşık Sümmânî (1861-1915)

*Arabî, Farsî dilin olmasa
Bülbüle münasip gülün olmasa
Asla bir mesnette elin olmasa
Dâvâ ile sultan olsan ne fayda?²¹*

[Âşık Şenlik'in dörtlükleri arasında yer alan 1. ve 2. dörtlükle benzerliği dikkat çekicidir. Bu dörtlük dışında, Âşık Şenlik'in söz konusu iki şiiriyle başka benzerlik yoktur. Sümmânî'nin şiirlerinin arasına karıştırılmış şiirlerle ilgili incelemem bitmiş olup yayımlandığında şüpheli şiirler ayıklanmış olacaktır.]

4. Bayburtlu Hicrânî (1908-1969)

*Arabî, Farsî, İbrani dili
Dedi benim yurdum lâmekân ili
Şaşırılmışım, o yâr gösterdi yolu
Azîm-i râh eyledim yolları mim'de²².*

*Çıksam Mecnun gibi eylesem seyrân
Kalb-i sadıklara versem de imân
Arabî, Farsî okusam İbran
Noksan hurufatta oyalık derler²³.*

[Hicrânî'de İbranice de gündeme gelmiştir.]

5. Posoflu Zülâlî (1873-1956)

*Ben bir nesne gördüm rızıkına muhtaç
Dört kitap okusa dersi bendeyler
İzhâr değil Kur'an almış âyattan
Öğrenir Arabî, Farsî bendeyler²⁴.*

6. Kağızmanlı Cemal Hoca

*Sarı defterime rağbet edeni
Hatardan sakla Yarabbi Yarabbi
Aldım bedâyesin, gevher mâdeni
Her kelâmı Türkî, Farsî, Arabî.²⁵*

Cumhuriyet döneminde, 20. yüzyılda yetişmiş, okullarda Türkçe ders okumuş, konuştuğu/yazdığı dile Türkçe dendiğini öğrenmiş âşıklarımız ise şiirlerinde arı Türkçe kullanmaya önem vermiş, Arapça ve Farsça öğrenmenin gereğine hemen hemen hiç işaret etmemişlerdir, denebilir. Türkçenin güzelliğini, önemini dile getiren yüzlerce âşık şiirinden birkaç örnek vermeye yetineceğiz:

1. Ardanuçlu Âşık Efkârî (1909-1980)

*Menendi bir Cennet güzel ilin var
İrkandan bellidir Türkçe dilin var
Âşık Efkâr gibi şen bülbülün var
Güzel koşmaların, sazın başkadır²⁶.*

2. Şarkışlalı Âşık Sefil Selimî (1933-2003)

*Bunu böyle bilsin her ırk, her nesil
Türkçe dili kadar yüce bir dil yok
Lehçeler, şiveler hepsi pek asil
Türkçe dili kadar yüce bir dil yok²⁷.*

3. Karşlı Âşık Şeref Taşlıova (d. 1938-) [Diliyim Ben, adlı şiirden]

*Öz Türkçemi konuşurum
Milletimin diliyim ben
Çiçeklerle tanışırım
Yamaçların güliüyüm ben²⁸.*

[Benim Türkçem, şiirden]

*Köyde ninemin işinde
Yaktığı ocak taşında
Gelinlik kızın başında
Tül gibidir benim Türkçem²⁹.*

Sonuç

Osmanlı döneminde, divan şairlerinin Arapça ve Farsça öğrenme, şiirlerinde bu dillerden kelimeler ve tamlamalar kullanma anlayışına itibar görmek amacıyla bazı halk şairlerinin de ister istemez katıldıklarını görmekteyiz. Bu tespit, özellikle şehirlerde az çok medrese eğitimi almış veya tek-

kelerde yetişmiş halk şairlerinde daha belirgindir. Köylü veya Alevî-Bektaşî halk şairlerinde söz konusu anlayış, etki daha zayıftır.

Âşık Şenlik ve çağdaşı bir grup halk şairi, iyi şair olmak için Türkçenin yanı sıra Arapça ve Farsça bilmenin lüzumuna inanmışlardır. Sadece Arapça ve Farsça öğrenmemiş, aruz ölçüsüyle şiir söylemeyi/yazmayı da denemiş, oldukça başarılı örnekler vermişlerdir.

Cumhuriyet döneminde yetişen halk şairleri ise arı duru bir Türkçeyle şiir söyleme, yazma ilkesini benimsemiş, genellikle Arapça, Farsça, İngilizce kökenli kelime ve tamlamalardan uzak durma anlayışında olmuşlardır. Bu tutum, ayrı bir inceleme konusudur.

Son Notlar

- 1 Sadettin Nüzhet Ergun (1935), *Âşık Ömer/Hayati ve Şiirleri*, İstanbul, s. 433.
- 2 Yakup Karasoy, Orhan Yavuz (2010), *Âşık Ömer Divanı*, s. 540.
- 3 Ergun, agk., s. 39.
- 4 Karasoy-Yavuz, agk., s. 514.
- 5 Karasoy-Yavuz, agk., s. 155.
- 6 M. Fuad Köprülü (1966), "Türk Edebiyatında Âşık Tarzı'nın Menşee ve Tekâmülü Hakkında Bir Tecrübe", *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara, s. 215.
- 7 Fevziye Abdullah Tansel (1985), "Halk Şairlerimizin Küçümsenmesi ve Tahkiri Meselesi", *TTK Belleten*, S 194, 8/1985, s. 319-320.
- 8 Tansel, agm., s. 322.
- 9 Köprülü, agm., s. 220-222.
- 10 Tansel, agm., s. 313-333; Köprülü, agm., s. 195-238.
- 11 M. Fuad Köprülü (2004), *Türk Şairleri*, Ankara, 3. bsl., s. 29.
- 12 Tansel, agm., s. 329.
- 13 Abdurrahman Güzel (1981), *Kaygusuz Abdal*, Ankara, s. 220-221.
- 14 Mine Mengi (1995), *Mesihî Divânı*, Ankara, s. 5.
- 15 Ali Berat Alptekin, M. Nizameddin Coşkun, Haydar Çetinkaya (2006), *Çıldırli Âşık Şenlik Divanı*, Ankara, s. 196.
- 16 Alptekin-Coşkun-Çetinkaya, agk., s. 189.
- 17 Alptekin-Coşkun-Çetinkaya, agk., s. 65, 81, 136.
- 18 Alptekin-Coşkun-Çetinkaya, agk., s. 281.
- 19 Alptekin-Coşkun-Çetinkaya, agk., s. 839-840.
- 20 Alptekin-Coşkun-Çetinkaya, agk., s. 571.
- 21 Mehmet Gökalp (1989), *Artın Söz Şairleri*, İstanbul, s. 20.
- 22 Kemal Deniz, Ramazan Çiftlikçi (2010), *Hekimbanlı Âşık Saduk Baba*, s. 220.
- 23 Abdulkadir Erkal (2012), *Âşık Sümmânî Divanı*, Ankara, s. 162.
- 24 Sabri Özcan San (1987), *Âşık Hicranî*, Ankara, s. 100.
- 25 San, agk., s. 111.
- 26 İrfan Ü. Nasrattunoğlu (1987), *Posoflu Âşık Zülâlî*, Ank., s. 154.
- 27 Şahin Köktürk (2007), *Geçiş Sürecinde Bir Âşık Kağızmanlı Cemal Hoca*, Ankara, s. 57, 158 (Şiirlerine değer veren Behçet Kemal Çağlar için yazmış.)
- 28 Gökalp, agk., s. 152.
- 29 Ahmet Özdemir (2003), *Âşık Sefil Selimi İrfan Okulu*, İst., s. 299.
- 30 Muammer Mete Taşhova (2012), *Âşık Şeref Taşhova/Hayati ve Şiirleri*, Ankara, s. 267.
- 31 Taşhova, age., s. 238.

GECEVİ SEYREDİYORUM

Yağmur damlaları konuyor düşlerime cayır cayır.
Bir meltem tütüyor burnumda,
Nisan yağmurları serpiliyor tomurcuklara.
Susuz bir kış akşamına yazdan kalma gündüzler sızıyor,
Gece oluyor; ruh, bedeni terk ediyor.
Birkaç damla yağmur arta kalan tüm kasveti dağıtıyor,
Zühre yıldızı yâri aratmıyor..

Ah yıldızlar!
Kanayan yaralara merhem yıldızlar...
Kuş tüyü yastıklara hayaller sıkıştırıyorlar
Işık oluyorlar, zümrüt misali yağmurla raks ediyorlar
Nisan yağmurlarının sesiyle yıkanıyorlar
Bir yudum suya bin mana yüklüyorlar
Sabah oluyor,
Sessizce çekip gidiyorlar...
Yağmuru seyrediyorum,
Ezan kokulu çehreler geliyor dünyaya,
Sessizliğin boşunallığı ıslanıyor nisan yağmurlarıyla.
Hayat bu ya,
Bereket bir ise bin oluyor her yağmur damlasında.
Tenha bir yel ısıtıyor baharları,
Çiçekler geliyor dünyaya.
Bir heyecan tütüyor ki
Sanırsın tüm dünya bayramda.
Ne güzel yağıyorsun yosun tutmuş saçlarıma...

Manasız bir kıymık batıyor ruhlar âlemine,
Karla karışık rüyalar yağıyor.
Uçurumlar soğuyor,
Uçurumlarda soğuk yangınlar çıkıyor.
Rahmet her acının ilacı oluyor.
Hoş geldin bahar.
Buz tutmuş,
Isınmamış, bilakis soğumuş,
Kendi yalnızlığında kendiyile kavuşmuş,
Kırk yıllık hatırı bir yudum çaya sığdırmış,
Ruhlar âleminde kaybolmuş
Aşka tutunmuş karanlığımıza hoş geldin.
Günümüze geldin, gündüzümüze geldin,
Safa geldin...

Gamze NİĞDELİOĞLU

Hiç tereddüt etmeden söylüyorum: Temelini, “yalan”ın teşkil ettiği yeni bir “kültür buhranı” yaşıyoruz. Üzereyiz, yaşayabiliriz falan değil, fiilen yaşıyoruz. Bazen yaşadıklarımızın farkında olamıyoruz ya, bu da o cinsten!

Hani, Hayalî'nin “Cihân ârâ cihân içindedür arayı bilmezler/ O mâhîler ki deryâ içredür deryâyı bilmezler” dediği gibi yaşadığımız mekânın şartlarını, değerlerini... ölçemiyoruz, bir hengâme içinde boğuluyoruz!

Çok sayıda “kültür” tarifi olmasına rağmen ben, bilhassa Prof. Dr. Mümtaz Turhan Hoca'nın tarifini çok beğeniyorum. “Kültür Değişmeleri” adlı çok kıymetli eserinde kültürü şöyle tanımlar: “Kültür bir cemiyetin sahip olduğu maddi ve manevi kıymetlerden teşekkül eden öyle bir bütündür ki cemiyet içinde mevcut her nevi bilgiyi, alâkaları, itiyatları, kıymet ölçülerini, umumi atitüt, görüş ve zihniyet ile her nevi davranış şekillerini içine alır. Bütün bunlar birlikte, o cemiyet mensuplarının ekserisinde müşterek olan ve onu diğer cemiyetlerden ayırt eden hususi bir hayat tarzı temin eder.”

Yaşadığımız şehrin hangi sokağında bulunursanız bulununuz, gözlerinizi iyiden iyiye silip etrafınıza bakınız. Bakmanın da yeterli olabileceğini düşünmüyorum. Bir daha, bir daha silip çevrenizi temaşa ediniz.

Hiçbir şey fark etmiyorsanız, işte tam da o durumdasınız. Çünkü artık “fark etmek” bu noktada tükenmiştir. Mesela, kulağınıza gelen galiz sözler, size bir şeyler anlatmıyor, sizde bir nefret hissi uyandırmıyor mu? Çocukların ağzından, aklı başında görünümlü sakallı adamların dilinden hatta kadınların dudakları arasından çıkan o sözlere hiç mi şahit olmadınız? İnanın ki o zaman siz, o şehirde yaşamıyorsunuz, demektir!

Kimyası bir başka ifadeyle kültür mayası bozulmuş bir cemiyetteki fertlerin artık müşterek unsur olarak bazı kavramlara alışmaya başladığının tescilidir bu!

Kültür, Prof. Dr. Mümtaz Turhan Hoca'nın ifadesiyle temel ve yaygın tarif olarak müşterek

alışkanlıkları gerektiriyor. Öyleyse o tarifte geçen “maddi ve manevi kıymetlerden teşekkül eden bütün” nerede kaldı/nereye uçtu?

Bu bozulma sözle/kelimeyle başlar. Küfürler, kaba şakalarla sürdürülür. Yaygınlaşarak aşağıdan yukarıya ve yukardan da aşağıya doğru merhale merhale yürüyerek kucaklaşır. Bir de bakarsınız ki bir sokak serserisinin söylediği söz bir müdürün, şefin, millet temsilcisinin ağzındadır. Artık “O, onu söylüyorsa doğrudur!” mantığı öne çıkar ve fecaat başlar! Zaten başladı... Hem de çoktandır!

Basit bir “sokak ağzı” değil bu! Bizde sokak ağzı, İstanbul külhanbeyinin ağzıdır. Küfürlü değildir. Dobradır, oturaklıdır, dürüsttür!

Bir de İstanbul beyefendisinin ağzı vardır ki ondan da bal damlar!

Sözünü ettiğim bu kelimeler, ekseriya normal sözlüklerin dışındadır. Artık, kız erkek fark etmez hâlâ dönüşmektedir. Artık genç ihtiyar fark etmez, durumdadır.

Kültür meselesinde benzeşme çok mühimdir. Benzeşme, zaman içinde sözden çıkarak kendine yeni bir yol aramaya başlar. Elbette ki aramakla kalmaz, bulur da!

Yani, peşinden tavırlar sökün eder. Hırpani kıyafetler, zaten okullarda uygulanan kılık-kıyafetle kapı aralamış vaziyette. Gençliğin arasına bir giriniz hele. Bakın ki ne sözler ve ne garip hâl ve gidişler var?

Kültür buhranının kendini önce sözde gösterdiğini belirttik. Söz şiiri, hikâyeyi, romanı, tiyatroyu, musikiyi... tesir altına alır. Benzeşmeler kimya bozulmasının yayılmasını sağlar. Bir gün gelir ki herkes birbirinde aynı şeyi görmeye başlar. Her şey çok normal gözükür. Aslında her şey, allak bullak olmuştur. Beş altı sene önceki (A)ya, bugün (B) olduğu hâlde yine kültür denmektedir, o kadar!

Mesela bunca gasp, cinayet, hırsızlık, soygun, adam kaçırma, kadın cinayetleri, rüşvet iddiaları, hırsızlık, dolandırıcılık... Çocuğunu öldüren anneler, annesini katleden çocuklar; ninesini, dedesini

boğazlayan torunlar... Bütün bunlar âdeta ekseriyetin kanıksadığı tabîi gördüğü hadiseler zümresinden olmuştur! Yanlış mı söylüyorum?

Kimin umurunda (mı)!? Siz söyleyiniz, bunlar neyin nesidir?

Biri çıkıp da Nasreddin Hoca'mız gibi "Hırsızın hiç mi suçu yok!" diye de haykırmıyor.

Kanunlar... Yasalar... dediğinizi duyar gibiyim! Peki "Anayasa değişsin!" diye Türkiye'nin girdiği onca masraftan sonra, hâlâ mı kanun diyorsunuz? İleri demokrasi anayasası olarak kabul edilen hükümler, katillere, vurgunculara, canilere, hainlere mi hürriyet sağladı yoksa mazluma mı? Ne dersiniz? Kâğıttaki hükümlerin gönüllere ve zihinlere nakşedilememesinin acılarını çok daha fazlasıyla çekeceğiz! Evet, çekeceğiz! Çünkü meselenin temelinde samimiyet yok.

Bir misal veriyorum: Samsun Büyük Camii kapısının önünde durup cami cemaatinden içeri girip çıkan birkaç kişiye sordum:

- Hacı amca/Bey amca/Aziz Kardeşim/Beyefendi... Bu caminin kapısı ahşap değil miydi? Benim mi yanlışım var?

İnanınız ki ben, sanki taşa soru sordum. Sanki büyük bir günah işledim. Kafasını çeviren yürüyüp gitti. Bu tarihî caminin kapısı alüminyum doğrama olmuş veya olmamış hiç mi hiç kimsenin umurunda değil! Hakkında iki defa yazdım. Hiçbir salâhiyetliden de cevap alamadım! Bana vahlanmak mı düşer? Yaşasın cinnet! Demek mi?

Bir Selçuklu şehrinin köşe bucağını onlarca Amisos ve Amazon doldurmuşsa bu durum millî kültürün şahlandığı anlamına mı gelir? Ne dersiniz?

Ve mesela Samsun Hançerli Camiinde, Hasan Umur Hoca, Millî Mücadele yıllarında va'azlar vermiş. Kapısında ise hâlâ 1943 yazıyor. Bunun tashihi bir kültür işi değil mi? Duyan, gören, konuşan kimse yok mu etrafta?

Alp Arslanların, Fatih Sultan Mehmetlerin, Gök Sultanların, Mustafa Kemallerin, Hazret-i Mevlânaların, Yunus Emrelerin, Hacı Bektaş Velîlerin, Nene Hatunların, Şerife Bacıların... ayak

izlerinin bulunduğu, nefes alıp verdiği mekânları hiçbir endişe taşımadan donatan yabancı kelimelerin beyinleri nasıl alt üst edip zonklattığının da mı şuuruca eremedik?

Şehirlerimizde, kasabalarımızda ve köylerimizde, camilerimizin arka safında sıralanan oturağların namazını erken bitirip çıkmak isteyen cemaat için ne kadar büyük bir tehlike olduğu hâlâ idrak edilmiş değildir.

Kâinatın Efendisi, bir hadîs-i şerîflerinde şöyle buyuruyorlar: "Namaz kılanın önünden geçen kimse ne kadar günah işlediğini bilmiş olsaydı, kırk şu kadar zaman yerinde durması onun için daha hayırlı olurdu."

Bu hadîs-i şerîfin râvîsi der ki "Kırk gün mü, kırk ay mı, kırk yıl mı dedi, bilemiyorum."

Peki, bunca Müslüman'ı vebal altında bırakacak bu durumdan, salâhiyetlilerin niçin kılı kıpırdamıyor?

Ağaç kesmenin veya budamanın da bir usulü, bir estetiği vardır, olmalıdır, değil mi? Bazı resmî veya hususi kuruluşların ve hatta camilerin avlularında budanan(!) ağaçların hâllerini gör(me)mek lâzım!

Yaşı yetmiş geçişler bilirler. O zamanlar, ortaokula başlayınca, dayatmayla mecburi olarak herkese F(1)ransızca okutulurdu. Dağ başındaki yırtık pantolonlu, lastik ayakkabılı çocuk, henüz ana dili güzel Türkçesinden lezzet alamadan F(1)ransızca derdine düşerdi. Ve dağ tepe F(1)ransızcanın güzelliği ve faziletiyle inletilirdi!

Zaman değişti fakat usul değişmedi. Kültürün içindeki F(1)ransızca yerine, bu defa ilkökul dördüncü sınıftan itibaren bir başka mecburi lisan dayatıldı. Onun adı ise İngilizce oldu. Şimdilerde yeni bir sistemle bu İngilizce -belki doğrusu Amerikanca- ilkökul dördüncü sınıftan ilkökul ikinci sınıfa indirildi. Büyük gelişme mi, büyük değişme mi? Bilemem!

Yani her Türk çocuğunun ana dili olan Türkçeden sonra ikinci lisanı olacaktır. Bu lisan da sadece İngilizce olacaktır. Bu durum, -evvelce de yazdım- ancak sömürgelerde olabilir.

Çocuklarınıza ana dilini yeterince öğretmediğiniz ve ana dili şuuru veremediğiniz bir maarif sisteminde, her çocuğa -istisnasız- İngilizce okutmanın başka manası olabilir mi?

Tabî ki Millî Eğitim Bakanlığının sayın yetkililerine bir başka sorumuz da olacak: Peki, bu zorla okutulan İngilizceden yüzde kaç başarı elde ediyorsunuz? Harcanan zamana, heba edilen emeğe ve yapılan masrafa yazık değil mi?

Amma şu cevaba da şaşırımam: “F(ı)ransızca’yı mecburi olarak okutan sistem ne elde etti ki biz de elde edeceğiz?”

Alkol kullanımında niçin en başlarda olduğumuzu söyleyebilecek ve okuma oranımızın dünyanın en gerilerinde bulunduğunu açıklayabilecek bir İçişleri, bir Millî Eğitim, bir Kültür veya bir Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı var mı?

Bu millet, eskiden kadınlarını, kızlarını düşmanlardan korumak için kendini siper ederdi. Şimdi ise kadınlarını, kızlarını ayırdıkları kocalarıyla gaspçı sokak serserilerinden koruyamıyor!

Bilinmelidir ki nemelazımcılık, vurdumduymazlık, bananecilik, enaniyet, pısrıklık, uyuşukluk, fıkırsızlık, çekememezlik, haset... bu yeni kültürün emareleridir.

Rüşvetin tarifi değişti, soygunun, eşkıyalığın tarifi değişti, hırsızlığın tarifi değişti. Hele de yalan âdeta meşru bir müdafaa vasıtası hâline gelmişse elbette ki bunların zıtlarının da tarifleri değişmiş olur. Ne yazık ki doğruluğun, dürüstlüğün, nezaketin, gayretin, sevginin, aşkın, muhabbetin... tarifleri bilinen manalarının haricine taşındı.

Doğruya, doğru; güzele, güzel; iyiye, iyi derken etrafınıza bakıyorsunuz.

Peki, kültürün tarifi değişti mi? Hayır! Sadece, içi boşaltıldı ve yerine başka şeyler yerleştirildi, o kadar!

Şayet bizim Prof. Dr. Mümtaz Turhan Hoca'nın sözünü ettiği “diğer cemiyetlerden ayırt eden hususi hayat tarzı”ımızda hoşgörü, nezaket, tevazu, sevgi, dürüstlük, düşküne yardım, insana

hürmet, merhamet ve şefkat hisleri... gibi söz ve tavırlar esas olmayacaksa kültür değerlerimizin kunduğundan kim söz edebilir?

Hâlbuki F(ı)ransız romancısı Claude Farrere (1876-1957), seneler önce yazdığı “Türkler’in Manevi Gücü” adlı eserinde Türk’ü şöyle tarif eder: “Türk, namusludur, vefakârdır, dürüsttür; katı bir görünüşü vardır belki. Ama zayıflara ve iyilere karşı inanılmayacak kadar yumuşaktır.

...İstanbul’un Türk mahallelerinde ne ağlayan bir kadın sesi duyulur ne de ağlayan bir çocuk vardır. Hatta ve hatta ürkek bir hayvan bile göremezsiniz. Türk kedileri insandan kaçmaz. Çünkü onlar hiçbir zaman hayvanlara kötü muamele etmezler.”

Türk budur!

Sözlerimi Hazret-i Ömer (r.a.)’den bir hâdisle bitirmek istiyorum:

Hazret-i Ali Efendimiz anlatıyor:

“Bir gün, Hz. Ömer’i, telâşlı bir vaziyette hızlı hızlı giderken gördüm.

- Ya emire’l-müminin, nereye gidiyorsun?, diye sordum.

- Devlete ait develerden biri kaçmış. Onu aramaya gidiyorum!, dedi.

O zaman, ben ‘İnan ki senden sonra bu milleti idare edecek olanlara ağır bir yük bırakıyorsun. Herkes senin yaptığını yapamaz!’ dedim.

Bu sözlerim üzerine Hz. Ömer şunları söyledi:

- Hazret-i Muhammed (s.a.v.) Efendimizi, hak Peygamber olarak gönderen Allah (c.c.)’a yemin ederim ki Fırat kenarında bir oğlak kaybolsa (yahut bir kurt bir koyunu kapsa), korkarım ki kıyamet gününde, onun hesabı bile Ömer’den sorulur!”

Bir kâse çorbayla doyan ile milleti soyan, aynı muameleye muhatap oluyorsa buhranın derecesinin çok iyi sosyolojik tahlili gerekir. Üniversitemiz -iç çekişmelerinden vakit bulabilirlerse- hemen faaliyete geçmelidirler.

Teklif benden!

NEVRUZ ÇİÇEĞİ AÇARKEN!

Bedrettin KELEŞTİMUR

Önce kapınıza üç defa vurulur...
Maveradan bir hoş seda duyulur...

Hava, su, toprak latif bir lisanla;

Gündönümünde hâl hatır sorulur...

Sözlükte cemre “İlkbahardan önce, şubatın yavaş yavaş ortaya çıkan sıcaklık (Birer hafta aralıklarla havaya, suya ve toprağa düştüğüne inanılır), ‘yanmış kömür parçası, kor.’” olarak geçer.

Özellikle bu kavram bana o kadar sıcak, o kadar içten gelir ki bu kavramla birlikte kendimde bir ruhi dinlenme, derinliğine bir tefekkür ihtiyacı uyanır.

Bu kavramla birlikte, ‘dirilişi’ bir daha yaşarım!

Bu kavramla birlikte, ‘kâinatın uyanış rablesine’ kendimi verir, onlardan kendime dersler çıkarırım.

Şu mahşerî âlem nasıl kış uykusundan cemrelerin düşmesiyle uyanıyorsa, şairin gönlüne de ‘ilham düşüyor’ o manevi ritimle âlemi tefekkür ediyor!

Kâinatı en lahuti bir lisanla okuyan, şairlerimizdir.

Şiire, ‘nutk-u ilahi’ demenin belki de en özge sebebi onu besleyen damarlar olsa gerek!

Uyanışın, sıcaklığın, hayatın, sevginin ve güzelliklerin ta kendisidir cemre!

Cemre, bir gün dönümü, bir zaman dönümü, bir tarih dönümü gibi mısralara taşınıyor.

İnsanlığın gönlünde bir Fatih, bir Yunus kor ateştir.

Bir cemre sıcaklığı kadar o isimler, huzur verir gönüllere!

O sıcaklıkla yürürüz biz bahara; kâinatın dirilişine, sevdaların tomur tomur çiçek açmasına...

Nevruz ne diyecektir?

“Nevruz der ki ben nazlıyım

Sarp kayalarda gizliyim

Mavi donlu, gökyüzülyüm

Benden âlâ çiçek var mı?”

O efsanevi bayram, bugünlerde gönül coğrafyamızda, gün sıcaklığında, bahar ayının efsunkâr canlılığında o kadar büyük bir hazla kutlanır ki o

halay çekişte el ele tutuşan yüreklerin toprağa diz vuruşları görülmeye değer...

Nevruz makamıyla gök kubbeye yükselen o hoş seda sorulmaya değer!

Şu yeri göğü inleyen bizim şarkılarımız, bizim türkülerimizdir.

Ses ver yiğidim; asırların feryadına ses ver!

Dizler döverken toprağı, bir hoyrat okunsun!

O halay çekişinde titrerken bütün vücutlar, baharın neşesine soluklarıyla can versinler!

Evet, nevruga bahtımızın açan çiçeği dedik...

Bu coğrafyanın kutsi bayramı dedik,

Tarihî destanımızın günü dedik,

Baharın sevinci, tabiatın yeniden dirilişi dedik,

‘yeni gün’ veya gün dönümü dedik...

Bugün tabiat, dirilişini şu anlamlı günde bizlerle birlikte kutluyor.

Toprakla bir daha kucaklaşıyoruz.

Birlikte Nevruz ateşini yakıyoruz!

Baharın sıcaklığı içimize siniyor.

Bir yanda kuzular meleşirken, börtü böcek uyanırken biz ellerimizdeki fidanları toprağa dikiyoruz.

Bugün dualarımız var, yakarışlarımız var...

Ey sevgili, “Mevsim bahar olunca gel diyorsun/ Sensiz hayat kuru bir dal diyorsun/ Gönül fermanını yağmurlara yaz/ Hasretle kapısını çal diyorsun/ Bekledim, güneşin doğduğu yerde /Sevdanın, hicabın olduğu yerde/ Dermanın, yüreğin yandığı yerde/ Feleğin kapısını çal” diyorsun.

Yeni gün duasında ne deriz:

“Ay ışığı koynunda, Nevruzun!

Tebessümü, Avuçlarına al!

Börtü böcek, Karınca uyanır.

Bu sevdanın gözyaşını,

Yapraklarına sil!

Su yürür, hayat yürür

‘Yeni Gün’ duasını,

Yüreğinle oku!”

Toprağa nişan düşer, çiçek tozunda, sevdası
ball

Rengârenk kumaşı halay çeker, *şemsin nurundan,
gdamı all*

Nevruz çiçeğinin gönlümüzde açtığı gün bizim
kavga veya ayrışma değil, tam aksine; baharın insana
manevi haz veren coşkusu gibi barış, birlik ve
uzlet günümüzdür.

21 Martta kutladığımız Nevruz Şenliği, gönül
coğrafyamızda bütünüyle birbirleriyle aynilemişti.

Biz de Nevruz bayramını 20 milyon km²'yi bu-
lan Türk dünyasında atalardan bizlere kalan güzel-
liklerle kutlamaktayız.

Bu bir toydu.

Halkın toyuydu.

Baharın işveleriyle şenlenen bir büyük şenlikti.

Nevruz ateşiyle, 'birlik ateşi' gönüllerde tutu-
şuyordu.

Türklerin geleneksel yemeği olan pilav ikramı
yapılıyordu.

Birbirinden güzel şiirler okunuyor, birlikte şar-
kılar söyleniyordu.

Halk oyunları birlikte oynanıyordu.

Nevruz çiçeğinin bahar coşkusunda bizlere
kutlu bir çağrısı vardır:

*"Tarihî güzelliklerimizi yaşatınız! 7'sinden 70'ine ka-
dar içerisinde yaşadığımız güzelliklerden bütün Türkiye'ye
aynı güzellikte mesajlar veriniz; dilinize, irfanınıza, insa-
nınıza, kendinize, toprağınıza, ağacınıza velhasıl bütün
değerlerinizi dost olunuz."*

Dostluğa kayıtsız kalanlar bilsinler ki *bu dünyada
atsız kalır!*

Coğrafyasına kayıtsız kalanlar bilsinler ki *bir
ömür boyu bahtsız kalır!*

İsmail Türkmen ise bir şiirinde şöyle diyor:

*"Dedem Korkut destanlarında hünerdir, sözdür,
Orta Asya'dan Anadolu'ya kurulan toydur,
Geç kızların çeyizi, delikanlıların yavuklusudur
Toydur bana, düğündür nevrüz"*

*

*Kardeşliktir, mutlulukların paylaşıldığı
Meydanlara coşkunun yayıldığı*

*At sırtında ciritlerin atıldığı
Düğündür, eğlencedir nevrüz*

*Anadolu'da kilim, Altay'da balı, Aral'da bağdır
Türkülere nağme, boronlara figürdür nevrüz
Türk'tür her motifinde, her toyunda
Bahara selam verişimdir.
Kardeşliği kucaklayışumdur, zayıfı koruyuşumdur,
Dünyada baksızlığa karşı duruşum,
Töremdir, geleneğimdir her rengimle
Toprağumdur suyumdur her kentimle
Eğlencedir, benimdir nevrüz ilimle töremle."*

21 Mart, bizim ortak bayramımız...

O bayramda kabarıyor ayrılarımız...

Nevruz, kır çiçeğidir hayranlarımız...

Düğünümüz var bugün, toyumuz var!

Nevruz, ta Çin Hindine kadar uzanan toprak-
larda aynı değerlerle ifade ediliyor.

Türkiye'de *Nevruz*, Azerbaycan'da *Navruz*, Baş-
kurt *Nauruz*, Kırgızistan'da *Nöruz*, Kazakistan'da
Navruz, Özbekistan'da *Navroz*, Tatarlarda *Navruz*,
Türkmenistan'da *Novruz*, Uygurca'da *Noruz*...

Nevruz, sözlükte "Yeni yılın ve ilkbaharın ilk
günü" olarak geçiyor.

Nevruz, *diriliştir! Var oluş gayesinin yüceliklerine
eriştir! Yeni gün, yeni hayat, yeni doğan varlıklar!* Yaka-
rışlar, dualar, âminler; kâinatın atan nabzıdır: Bu
günde en nadide, tesbihat, hakkı birleştirebilir!

Biz dağları gezdiğimizde *öfke dağdır!*

Sebebinde ise dağların eteklerinde *'hürriyet çi-
çekleri'* açar!

Gönül, burada muradına ermiştir.

Nasıl olmasın ki! Nevruz gününde birçok gü-
zelliklerin iç içe olduğunu görmemiz mümkündür!

Bu milletin, tarihte ilk defa, *'demiri erittiği'* gö-
rülür.

Ergenekon'dan mutlaka çıkış yolunun bulunmasıdır.

Nevruz, bütün güzelliklerin insana tebessüm
eden müstesna resmidir!

*Bülbül öter bas bahçeler güllenir
Burcu burcu ne hoş kokar çiçekler*

Geleneksel kültürümüzde çiçeklerin çok önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Oyalardan çinilere, türkülerden kilimlere kadar maddi manevi kültürümüzün hepsine ince zarafeti ile gelmiş, gözlerde ve gönüllerde kendine has yerini almıştır.

Her dönemde sevginin, temizliğin ve güzelliğin sembolü olan özünde tarifsiz bir sanat ve güzellik saklayan çiçek, Anadolu halkının sosyal hayatında büyük görevler yüklenmiş kimi zaman Banu Çiçek, Gülçiçek, Nergis, Manolya, Reyhan, Gülperi, Mine, Güldam, Şengül, Gülşen, Yazgülü, Erengül güzelliğinde kızlarımıza ad olurken kimi zaman da gelinlerin dili olup dileklerini anlatma aracı olarak kullanılmıştır.

Geleneksel kültürümüzde nişanlı kız, kayınvalidesine çiçek oyalı yazma göndererek sevgi ve saygısını dile getirmiş, genç kızlar saçlarına çiçek takarak sevgililerine içlerinden geçenleri anlatmaya çalışmışlardır. Daima güzel duyguların, inceliğin ve zarafetin ifadesi olarak bilinen çiçek, geleneksel kültürümüzde de bir çeşit gönül aynası olmuştur.

Gelinlerin, kızların aile büyüklerinin yanında konuşmalarının ayıp sayıldığı Anadolu'nun kırsal kesimlerinde, konuşmayan gelinler kederlerini, sevinçlerini ve sevgilerini yazmaların ucuna çiçek motifleri ile bezemişlerdir.

Gelinler, kaynanadili çiçeği işleyip kaynana dırırından bıktıklarını, armut çiçeği işleyip kocasının kendisine ilgisizliğinden şikâyetini, süs biberi çiçeği işleyip kocasına küskünlüğünü, çakırdikeni çiçeği işleyip kayınvalidenin kendisine diken gibi battığını kütüle denilen bir dağ çiçeğini işleyip evdeki küs olduğu eltilerle iyi geçinmek istediğini, kır çiçeği işleyip huzur ve rahatlık içinde olduğunu iğnelerin ucuna dökmüşlerdir.

Geleneksel kültürümüzde karanfil çiçeği oya-sının mutlaka gelinler ve kızlar tarafından takılması bugün bile varlığını sürdürdüğü, ileri yaşlardaki hanımların yaşlandıklarını ima için "*karanfilli günle-rimiz geride kaldı*" gibi bir deymi kullandıkları görülmektedir.

Anadolu halkının günlük yaşamına girip halk sağaltmacılığında önemli görevleri yüklenen çiçekler, kimi zaman güzellikleri ile gönülleri okşarken kimi zaman da yaralara merhem, hastalıklara şifa kaynağı olmuşlardır. Çiçeklerin şifa özelliği Dede Korkut'ta da "*Oğlan anda yıkıldıka boz atlı Hızır, oğlana hazır oldu, üç katla yarasın eliyle sığadı, sana bu yaradan korhma oğlan ölüm yohdur tağ çiçeği anan südiyle senin yarana meblem dürdüdi, gayb oldu.*" biçiminde yer almaktadır.

Cenaze merasimlerine çiçeklerden yapılmış bir çelenk göndermek, mezara çiçek bırakmak, tüm kültürlerde bir gelenek hâline gelmiştir. Bu geleneğin asıl amacı cenazeden yayılma ihtimali olan kokunun hissedilmemesi ve kötü koku yerine çiçeklerin güzel kokularının çevreye yayılmasını sağlamaktır. Divanü Lügati't-Türk'te çiçek adları zikredilmeden genel olarak

*Tümen çiçek tizildi
Bükiinden ol yazıldı*

biçiminde söz edilmektedir.

Çeşitli amaçlar için kullanılan çiçeklerden gül; bir çeşit antiseptik işlevi yüklenmiş, gelincik nefes darlığı ve astım hastalığının en önemli ilacı olurken merhem olarak da yanıklarda kullanılmıştır.

Fesleğen hazımsızlığa, zafiyete; hanımeli idrar söktürmeğe, öksürüğe; karanfil ateş düşürmeğe, iştah açmaya; menekşe cilt ve boğaz hastalıklarına, papatya sinirleri yatıştırılmaya, diş etlerinin iltihaplarına, baş ve bel ağrılarına; zambak diş ağrısına, nilüfer genel ağrıları dindirmeye iyi geldiğinden halk hekimliğinin baş tacı olmuşlardır.

Halkımız çiçeklerin doğal renklerinin kalıcı güzelliklerinden yararlanmasını da bilip kök boya dediğimiz tabii boya yapımında da çiçekleri kullanmışlardır. Örneğin, yabani gülü paslı çivi ve şap ile kaynatıp hiç solmayan koyu kırmızı renk elde etmişler, papatyadan sarı renk, paşa çiçeğinden effatun, gelincik çiçeğinden kurşuni, safran çiçeğinden de sarı, mavi ve yeşilin çeşitli tonlarını elde edip bin bir renkli Anadolu halı ve kilimlerinde kullan-

mışlardır.

Yedi dağın çiçeği, sümbüllü gibi motifleri de el örgüsü yün çoraplarımıza gönüllerince işlemişlerdir. Halkımız başlı başına bir çiçek dili de meydana getirmiştir.

Beyaz gül, beyaz lale ve beyaz karanfil saflık ve temizliği ifade ederken kırmızı gül, kırmızı karanfil, kırmızı lale sevgiyi, sarı gül ve sarı karanfil ayrılık ve hüznü, menekşe de alçak gönüllüğü ifade etmiştir.

Anadolu'nun çeşitli yörelerinde evlerin caddeye bakan pencereleri önüne özellikle cam güzeli denilen saksıda yetiştirilmiş çiçek koymak, evde gelinlik çağında genç kız olduğunun, saksılar evin bahçeye bakan ara penceresine konduğunda evin kızının sözlü ya da nişanlı olduğunun belirtisi olup geleneksel kültürümüzde çiçeklerin dili olarak yerinin almıştır. Bilmecelerimizde,

*Çarşıda bir ay doğdu
Onu görenler oldu
Anası kundaktayken
Kızının kızı oldu (Gül)*

*Kırmızının rengi var
Tarlalarda dengi var
Lenger gibi yüzü var
Tepesinde gözü var (Gül)*

*Kırların tek gelini
Rüzgârlarda sollar belini (Gelincik)*

*Sarığımı sara sara
Çıktım kara hisara (Sarmaşık)*

Ben beslerim o süsler (Çiçek)

Çalı dibinde mum yanar (Çiğdem)

biçiminde yer alan çiçek, geleneksel kültürümüzde doğadan bahçelerimize taşınmış, padişahların "Has Bahçe", "Lale Bahçesi", "Güllük" gibi adlarla özel olarak tanzim ettirdikleri çiçek bahçelerinden çiçek sevgisinin boyutu bir devre adını verecek kadar kültürümüze yerleşmiş, "Sarı Çiçek" ilahisi gibi ilahilerle de halkımızın dilinde kutsallık kazanmıştır.

İran mitolojisinde bir yaprağın üzerindeki çiğ tanesine yıldırım düştüğü, alev alan yaprağın o hâliyle donup

kalarak lâleye dönüştüğü, göbeğindeki sıyahlığın da yıldırımdan arta kalan yanık izi olduğu biçiminde anlatılan lâlenin Türk kültüründe çok önemli bir yeri vardır. Lâlenin Orta Asya'da Tien Şan Dağları ve Pamir Dağları ile Azerbaycan arasında kalan yörede ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Lâle ve lâle kültürünü Türkler Anadolu'ya beraberlerinde getirmişlerdir. Selçuklu eserlerinde lâle motifine çok yer verilmesi, 13. yüzyıldan itibaren Anadolu tezyinatında kullanılması bunun karşısında Roma ve Bizans süslemelerinde lâleye hiç yer verilmeyişi onun Türk kültürüyle yakın bağının en önemli kanıtlarındandır.

Osmanlılarda, özellikle 16-17. yüzyıllarda süs ve süslemeciliğin baş motifi olarak kullanılması, III. Ahmet döneminde belli bir zaman dilimine Lâle Devri denmesi Türk kültüründeki öneminin işaretleri arasındadır. Bunun ötesinde edebiyatımızda Hz. Muhammed'in gül ile, Tanrı'nın da lâle ile sembolize edilmesi geleneksel kültürümüzdeki yerini ve önemini daha da perçinlemektedir.

Şiirimizde ilk kez Mevlâna'da

*Ey lâle gel de sen yanağımdan renk al
Bir yüz ki bakışı o güle ve lâleye dönmüştür*

biçimindeki örneklerde rastlanan lâle, dünyada etrafında zengin bir kültür ögesi oluşturan tek çiçektir. Avrupa'ya geçişi ise 16. yüzyılda Kanuni döneminde batılı seyyahların Osmanlı İmparatorluğunu ziyaretleri ile gerçekleşmiş ve götürüldüğü Hollanda'da çeşitliliği arttırılarak bir sektör hâline dönüştürülmüştür.

Lâlenin Osmanlılar tarafından bu kadar kabul görmesinin asıl nedeni, Allah sözcüğündeki bütün harfleri kapsamasındadır. Lâle merakının çok eskilere dayandığını

*Şarâb-ı ergivânîdir Dubânî lâle câmında
Ne kan tamdyysa odunda benim çağım kebâbında*

biçiminde Şeyhî dizelere aktarmıştır.

Çiçek sevgisi geleneksel kültürümüzde bunlarla da kalmayıp sanat eserlerimizde bir çeşit saygıya dönüşüp çinilere, vitraylara süs olurken cami kapılarına da nakış olarak işlenmiştir. Lâlenin ise geleneksel kültürümüzde yeri çok daha özeldir. Allah sözcüğünü oluşturan Arapça harflere bakıldığında lâlenin görülmesi, dinî kitaplara lâle motifinin çok işlenmesine sebep olmuştur. Yine eski yazı

ile yazılan lâlenin tersinden okunması ile Osmanlı Devletinin ve İslamiyet'in sembolü olan "Hilal" sözcüğünün ortaya çıkması bu çiçeği diğerlerine göre daha kutsal kılıp cami, çeşme, türbe gibi yerlerle seccade halılarına işlenmesine vesile olmuştur. Mânilerimizde:

*Karanfil oylum oylum
Geliyor selvi boylum
Selvi boylum gelince
Şen olur benim gönüm*

*Karanfil olacaksın
Sararıp solacaksın
Ben hâkime danıştım
Sen benim olacaksın*

*Karanfil uzar gider
Yaprağı düzer gider
Yâr yolunu şaşırması
İnşallah bize gider*

biçiminde yer alan çiçeklerin âşıkların dilinde de kutsallığı;

*Lâlede sümbülde gonca güllere
Allah varlığım ispat eylemiş
Gürünlü Âşık Gülhanî
Çayır çemen hep seçildi
Dolu peymâne içildi
Lâle sümbüller açıldı
Cennet oldu bağlar şimdi
(Gülhanî)*

*Yarab bin bir çeşit çiçek yarattın
Nergis senin, lâle senin, gül senin
(Âşık Ferahi)*

*Hakkı hakikati unutmaz
Yaz da kış da lâlesini kurutmaz
(Posoflu Âşık Müdamî)*

gibi dizelerle dile dökülürken lâle de kendi önemini bildirircesine;

*Lâle eydür ben lâleyüm
Cümlelizden ben âlâyım
Hem senayım hem sefayım
Kangımız âlâ çiçektir
(Âşık Ömer)*

diye âşığın dilinde bir anlamda kendi değerini sergilemiştir. Lâle kutsallığı yanında güzelliği ile de âşıkların dilinde ve telinde yer almış;

*Başına sokulmuş gibi lâlesi
Yaktı beni kaşların karası
(Karacaoğlan)*

*Bahçede açulsın lâleler, güller
Gülleri toplasın kınalı eller
(Dertli Kazım)*

*Her biri andırır güzel baharı
Lâle sümbül gibi koktu güzeller.
(Gürünlü Âşık Gülhanî)*

*Sevda bülbülleri öttü bağında
Lâle yanaklıma çok hasret kaldım
(Feymanî)*

biçiminde âşıkları sevda yolunda coşturmuştur.

Yeri geldiğinde gurbetten, ayrılıktan, sevgiliden çektiklerini derin bir hüznle dile getiren âşık, yeri geldiğinde de sevgiliyi, mevsimleri, doğayı tasvir ederken çiçeklerin güzel dünyasına dalıp onlarla coşmuş

*Her âşık kendine bir çiçek seçmiş
Nergisi, zambağı, fulu severim
(Âşık Ferahi)*

*Her birisi türlü koku saçarlar
Yerleri de güzel eder çiçekler
(Âşık Semai)*

diye güzelliklerini dile ve tele dökmüştür. Âşıkların dilinde lâle, sümbül ve gül üçlüsü sık sık dile getirilip

*Bir yayla isterim ili geçmedik
Lalesi sümbülü güllü geçmedik.
(Karacaoğlan)*

*Kaşların göz ile ediyor cengi
Söylesir yavrular, koç yiğit dengi
Çiçekte, meyvede yoktur menendi
Lâleden kırmızı, gülden ziyade
(Karacaoğlan)*

*Çıkıp şu dağlara seyran eyledim
Açılmış lâle, sümbül gülin ne güzel
(Gürünlü Âşık Gülhanî)*

örneklerinde olduğu gibi birlikte söylenir olmuştur.

Yunus Emre'nin bir dizesinde

Çiçek eydür iy derviş gül Muhammed teridür

biçiminde dile getirilen ve Hz. Muhammed'in terinden doğduğu rivayet edilen gül, Süleyman Çelebi'de

*Terlese güller olurdu her teri
Hoş direrlerdi terinden gülleri*

biçiminde dizelere aktarılmıştır. Fuzulî'nin bir gazelinde de

*Bulunur her derde istersen gülistanda devâ
Hokkasında goncenün san kim şifa cüllâbı var*

denerek halk hekimliğindeki yeri vurgulanmıştır.

Âşıkların dilinde de en çok sözü edilen çiçek güldür. Âşıklar öbür çiçekleri övseler de güle daha özel bir önem vermişlerdir.

*Gönül yaylasında üç gül açılmış
Ak gül, kırmızı gül, hele sarı gül
Biri birinden güzel doğmuş ayılmış
Ak gül, kırmızı gül, hele sarı gül*

*Birisi olmuştur başlar belası
Biri domurlanmış ateş paresi
Birisi de İrem Bağü lâlesi
Ak gül, kırmızı gül, hele sarı gül
(Mesleki)*

Her rengin âşıklarca ayrı bir güzelliği ve ayrı bir önemi vardır. Geleneksel kültürümüzde işlene işlene gül kültürü de diyebileceğimiz ayrı bir kültür olmuş, âşıkların dilinde de sayısız imajların taşıyıcısı konumuna girmiştir. Kimi zaman

*Bir sabah baktım köyün düzüne
Lâle sümbül açmış, gül başka kokar
(Dertli Kâzım)*

*Zülfünden bir tel versene
Koklayayım gül yerine
(Karacaoğlan)*

*Kuşluk zamanından mayıs ayında
Kokar burcu burcu Divriğ'in
(Ozan Rehberî)*

gibi kokusu ile kimi zaman

*Erenler sohbetinde
Deste kızıl gül idin
(Yunus Emre)*

*Âşık oldum gülşendeki dört güle
Ak, sarı, kırmızı ille pembe gül
(Yozgatlı Huzuri)*

gibi rengi ile, kimi zaman
*Açıldı mı yanağımın gülleri
Dalgalandı bu sevdanın selleri
(Hicrani)*

gibi sevginin sıcak ifadesi olarak dizelerde yer alırken kimi zaman

*Dost bahçesi gülini
Derelim senin ile
(Yunus Emre)*

dizelerinde olduğu gibi dostluğun simgesi olarak âşıkların dilinde terennüm edilerek ilahi güzelliğin sembolü olmuştur.

Hz. Ali'nin ölümünden önce Selman'dan istediği bir gül demetini kokladığının bilinmesi, Mevlâna türbesinin bulunduğu yerin daha önce bir gül bahçesi oluşu, Fatih Sultan Mehmet'in portresinde elinde bir gül bulunması gibi nedenlerle gül, halk arasında daha çok sevilir olmuş Kur'an-ı Kerim'in ilk ve son sayfalarına nakış olarak konmuş, şiirlerde de

*Bülbülün sesinde sevişe geldim
Güller ya Muhammet, Ali çağırır
(Pir Sultan Abdal)*

*Pirin divanına uğradım
Pirin divanı güldür gül
Oturdum köşk sarayına
Tabt-ı revan güldür gül
(Kul Nesimî)*

*Estin seber yeli gibi
Kokan cennet gülü gibi
(Âşık Ferahi)*

biçiminde söyleyişlerle kutsallığı terennüm edilmiştir.

Âşıkların dilinde gül en fazla sevgiliyi temsil etmiş, aşkın her çeşidine sembol olmuş

*Âşık olanlara bir tel de yeter
Bülbülün zârına bir gül de yeter
(Âşık Semai)*

*Al yanağı elvan güllü nakâşlım
Gönliümü bir kere çaldı neyleyim
(Hasretî)*

*Dadaloğlu al yanağın güliinden
Mis kokuyor saçların telinden
(Dadaloğlu)*

*gibi dizelerle dile getirmiştir.
Gül kimi zaman âşıkların dilinde
Başıma kayalar taşlar atsa da
Elimi uzatır gül veririm ben
(Dertli Kâzım)*

gibi dizelerle dostluğun işareti olarak yer almış-
tır.

*Âşıkların dilinde ve telinde
Kadir mevlam seni övmüş yaratmış
Çiçekler içinde birdir menekşe
(Karacaoğlu)*

*Nergizle yasemin lâleler bitmiş
Zambakla menekşe kemale yetmiş
(Yozgatlı Hüznî)*

*Baharda açılır nilüfer lâle
Menekşe çiğdemi nergisi bile
(Memnunî)*

*Sarı çiğdem evvel geldi dünyaya
Beneşe baş eğip durdu dünyaya
(Dertli)*

gibi söyleyişlerle çeşitli çiçekler sık sık teren-
nüm edilmiş, yüzyıllar boyu çiçeklerin dili ile Ana-
dolu insanı birbiriyle konuşmuş, işaretleşmiştir.

Çiçeğe şüirlerinde yer vermeyen âşık yok gibi-
dir. Kimileri çiçekler üzerine destanlar yazmıştır.
Âşık Fehmi Gür'ün çiçekler üzerine yazdığı destan-
nın bir bölümü:

*Çiçekleri meth edeyim bu sefer,
Alsam gonca güllü çıksam meydana,
Menekşe bahçede boynunu eğer,
Nazlı sümbül durmuş, arşı seyrana.*

*Açılır baharda çalı gülleri,
Bir zevkle getirir şen bülbülleri,
Sanarsın mis kokar hanım elleri,
Ay çiçeği durmaz bakar dört yana.*

*Sarmaşık sarılmış göğü uzanmış,
Lâle dedikleri bir nam kazanmış,
Açılmış çiçekler, dünya bezenmiş,
Koklasam nergisi yetişir bana.*

*Kardelen, papatya, koyungözleri,
Zaptetmiş tepeleri, düzleri,
Aldatırlar gelinleri, kızları,
Onlar da meftundur kaşı kemana.*

*Kartopları bahçelerde sallanır,
Arılar üstüne konar ballanır,
Gelincikler filiz verir dallanır,
Çağırırılar bu temeli kurana.*

*Reyhan methedilmiş vaktinden beri,
Salkım çiçeğinden aldım haberi,
Türlü türlü neş'e verir her biri,
Bir ihlamur çayı sunayım sana.*

*Yasemini, mor nergisi severim,
Hepsinin derdini beyan eylerim.
Hülya çiçeğinden yoktur haberim,
Sizden istediğim bir kına kına.
biçimindedir.*



KALBİNDE BERABERCE YANALIM

Saçlarını parmaklarla tarayıp,
Yalnızlıkta erisen gözyaşı olup,
Damlaları benim gözüme damlat
Seher gülü gibi ıslanayım.
Güneş görmüş gibi açılayım.
Aşkımı duyarsan aşk olup
Daima sana uçarım kuş olup.
Uykularına karışırım düş olup.
Eserim ben mülayimce, hoş olup.
Kelebeklerle bir uçarım.
Arzulu göğsüne konarım.
Kalbinde beraber yanarım,
Yanarım, kül olurum.

Oraz YAĞMUR

Aslında bugün bir vatanımız varsa ve bizler bu topraklarda özgürce yaşayabiliyorsak bunu her şeyden önce, Kurtuluş Savaşı öncesinde kazandığımız ve yokluklara rağmen düşmanı nasıl bozguna uğratabileceğimizin kanıtı niteliği taşıyan Çanakkale Savaşı'na borçluyuz. Zira bu savaş 20. yüzyılın bir dönüm noktası niteliğindedir.

Çanakkale Savaşı'nda o güne kadar eşi benzeri görülmemiş deniz gücü olan İngiliz ve Fransız donanması, Doğu'nun ilk kapısı olan Çanakkale Boğazı önüne 18 Mart 1915 günü girerlerken en büyük amaçları İstanbul'a yerleşmekti. İki amaçları vardı burada. Görünürdeki ilk ve acil amaçları zor durumda kalan Çarlık Rusya'sına yardım yetiştirebilmek, uzun vadeli ama asıl amaçları olan ise boğazları kontrol altında tutarak tüm Doğu'ya rahatça hükmedebilmektir. Her ne kadar görünürde başka bir neden olsa da asıl amaç, boğazları ele geçirmektir.

Bu nedenle de o daracık boğaza, o küçücük yarımada neredeyse tüm dünya askerleri gelmiş, getirilmişti. Kimler mi vardı? Sayalım: İngilizler, Fransızlar, İskoçyalılar, İrlandalılar, Mısırlılar, Sudanlılar, Cezayirli, Nepalliler, Senegalliler, Hintliler, Avusturyalılar, Yeni Zelandalılar, Filistin Musevileri ve daha sayamadığımız diğerleri... Kendilerince müthiş bir ordu ve donanmaya sahiplerdi. Bu nedenle de boğazları çok rahat alacaklarına, amaçlarına çok rahat ulaşacakları kanaatine sahiplerdi. Zira karşılıklarına geçecek ordu "hasta" bir ülkenin "çaresiz" ordusuydu. Yani kendilerince zafer kaçınılmazdı. Aksi düşünülemezdi.

Evet, ordumuz zor durumdaydı. Yarı aç, yarı çıplak ve donanımsızdı. Ancak yine de bu ordu, karada, denizde ve havada 259 gün süren öylesine müthiş bir direniş örneği gösterdi ki düşman, adeta kaçarcasına gitmek durumunda kaldı. Yani 9 Ocak 1916 tarihinde bu kahraman askerler tüm dünyaya Çanakkale'nin asla geçilemez olduğunu öğretti. İnanılmaz başarımlardı. Ancak yazıktır ki düşman, amacına top tüfek kullanmadan 30 Ekim

1918'de Mondros Antlaşmasıyla İstanbul'a gidip yerleşti. Koca imparatorluk zorbaya boyun eğmişti, üstelik resmî bir yazı ile....

Boşuna mı yapılmıştı bu direniş? Çanakkale'de onca şehit boşuna mı verilmişti? Şehit sayısı hep tartışmalıdır. Ancak tespit edilen künye sayısı 55.801 civarında olmak üzere toplam 211.000 kişidir. Peki, "Çoğunluğu daha yeni subay olmuş binlerce gencin ölümüne sebep olan, bir kuşağını Gelibolu bayırlarına gömen bu direnişin ülkemize yararı neydi?" diye sormadan da geçemiyor insan. Ancak bugün Türkiye Cumhuriyeti adında bir ülke varsa Çanakkale Savaşı sayesinde kazanılmıştır. Zira bu savaş ve zafer ulusal onuru ve bilinci canlandırmış, özgüveni tazelenmiştir. O özgüvenle girilen Kurtuluş Savaşı da bu sayede kazanılmıştır.

Bu zafer yalnız ülkemizin geleceği üzerinde etkili olmamıştır. Bu zaferin yarattığı sonuçlar, tüm dünya halklarını ilgilendiren olayların başlangıcı olmuştur. Çanakkale önüne gelen müttefik güçlerin amacı Çarlık Rusya'sına yardım edebilmektir. Ancak savaş kaybedilince bu yardım ulaşamadı. Dolayısıyla da Rusya'da toplumsal kriz büyüdü ve 1917 yılında halk ayaklanarak Çar'ı devirdi. Böylece de tüm dünyayı sarsan bir süreç başlamış oldu. Kısacası bu olaydan sonra Batı'nın sömürge çarkı büyük bir kırılma yaşadı. Rusya'nın bizlere karşı sergilediği ezelî düşmanlığı son buldu, yerini dayanışmaya bıraktı.

Çanakkale direnişi 20. yüzyıla yeni bir umut kazandırmıştı. Bağımsızlık umuduydu bu... Zira Batı'nın üstün donanıma sahip koloni ordusunun yenilebilirliği ispatlanmış oluyordu. Türkiye'de ulusal kurtuluş için bir umut doğdu. Tarih, Çanakkale Zaferi'nin dünyanın tüm mazlum ulusları lehine değiştiğini ve 20. yüzyılın yolunun çizilmesinde etkin olduğunu yazdı. Tüm Doğu ülkeleri tehlikenin nerelerden gelebileceğini ve mücadele yollarını öğrendi bu zaferle.

Ayrıca bu zaferle yepyeni bir ulusal bilinç yanında büyük bir önderi çıkarmıştı dünya sahnesine: Mustafa Kemal... Birinci Dünya Savaşı'nda

türlü oyunlarla Almanların safına itilmiş Osmanlı Devleti'nin ordu yönetimi de Alman komutan Li-man Von Sanders'in elindeydi. Bu bağımlı koşullarda dâhi Mustafa Kemal'in tek bir öngörüsü bile yanlış çıksaydı bugün esamisi de okunmayacaktı. Daha doğrusu kendi yaptığı planı değil de Alman karargâhında yapılan planları uygulaysaydı, ordu-suyla birlikte yok edilecekti. Zira Mustafa Kemal biliyordu ki ulusal kaderin çizileceği zaman dilimi bir an kadar kısaydı aslında ve kararını çabuk verdi bu nedenle. Böylece de hem zafere imzasını attı, hem de tüm dünyaya nasıl bir olunacağını göstermiş oldu.

Aradan bunca yıl geçmiş olmasına rağmen Çanakkale Zaferi'nin anlamı, çağrışımları, duygusu ve bilinci bugün bile ülkemizin dünya ile olan ilişkileri ve geleceği açısından bir ders niteliğindedir.

Bugün ülkenin pek çok yerinde bu zafer kutlanıyor, şehitlerimiz saygıyla anılıyor. Ancak bu anma törenlerinin çoğu lüks salonlarda yapılıyor. Oysa Anzak gençleri her yıl ülkemize gelerek atalarının savaştığı o topraklarda gecenin ayazına rağmen sabahlayıp onların o savaş ortamındaki hislerini anlamaya çalışıyor. Bizlerse lüks salonlarda, şık kıyafetlerle anıyoruz atalarımızı. Oysa o savaş alanında hissedilenleri anlamadıkça, oralarda Anzak gençlerinin yaptığı gibi sabahlamadıkça, soğukta tır titrerken şiirlerle, ağıtlarla onları yad etmedikçe gerçekten anlatamayız çocuklarımıza. Bunu anlatamadığımız çocuklarımızdan da olmaz bir beklentimiz. Bu yıl ve bundan sonraki yıllarda bu anma etkinlikleri umarım ki Çanakkale kıyılarında olur. Atalarımız gibi o gece soğuşunu hissederek orada can verirken hissettiklerini toprağın kokusunu duyarak o havayı soluyarak anlar ve anlatır.

Tüm bu inançlarla şehitlerimizi saygı ve minnetle anıyoruz. Ruhları şad olsun...



KURTULUŞ

Yüreğimin sızladığı zamanlar
Yegâne ilâcım seni anmaktır.
Son vakitte ne hekim var, ne çâre;
Kurtuluşum aşkın ile yanmaktır.

Önder ÇAĞIRAN

SENSİZLİĞİM EN AĞIR YÜKÜM ŞİMDİ...

Giderken ellerini, gözlerini, yüzünü rüyalarım
saklamışsın
Şafak renkli bir dağ başında sıralanmış dal uçlarınd
Gündüz gece yüreğimi yakan hüznelerini bırak
mışsın bende
Ağlatan, güldüren, öfkeliendiren, sevindiren bir za
manı
Sensizlik elbiselerini giyinmiş o zamanı yaşıyorum
şimdi
Özlem kokuları sürünmüş sevdiğim nerdesin?

Kimi ucu yanık mektuplarda, kimi silik fotoğraflar
larda
Kara sevdamızı yeni baştan dakika dakika yaşıyo
rum
Sensizliğim omuzlarımda taşıdığım en ağır yüküm
şimdi
Bugün güneş de küstü mü ne, selamsız sabahsız
sanki
Sana hasret gözlerime gülümsemiyor, ne oldu, söy
le bana
Özlem kokuları sürünmüş sevdiğim nerdesin?

Gönlümü kapattım şiirim
sihirbaz atlarına
Aşılması zor kafağın
ya yeniden düştüm diye
Aklımda iz bırakmış
sensizliğimin derdindeyim
şimdi
Dili tutuk bir şair olup çıktım
yine, bilsen ne durumdayım
Özlem kokuları sürünmüş sevdiğim nerdesin?

İnadına masmavi gözlerini içmiş gökyüzü bugün
Gözlerimi kaldırıp bakamıyorum belki yoksundur
diye
Sensizlik şarkıları söyleyen okyanusları birbirine
bağlayan
Mor dağların gölgelediği bir denizin kenarındayım
şimdi
Susma, bağır çağır, yeniden ses ver bana
Özlem kokuları sürünmüş sevdiğim nerdesin?

Oyhan Hasan BILDİRKİ

Dilin en önemli özelliği, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan doğal bir araç olmasıdır. Aynı dili konuşan insanlar, o dilin kurallarıyla o dilin kelimeleri üzerinden anlaşılır.

Dil, aynı zamanda bir gizli antlaşmalar sistemi olduğu için -yansıma kelimeler hariç- *dağa* niçin *dağ*, *denize* niçin *deniz*, *suya* niçin *su*, *taşa* niçin *taş*, *yola* niçin *yol* denildiği bilinmez. Dillerin doğuşuyla ilgili birtakım nazariyeler var ancak bunlar teori olmaktan öteye geçemiyor. Aynı nesneyi adlandırmak için farklı dillerde farklı kelimelerin bulunması da dilin gizli antlaşmalar sistemi olduğunun güzel bir örneğidir. Biz nasıl ki *taşa* niçin *taş* dediğimizi bilmiyorsak İngiliz niçin *stone*, Fars niçin *seng*, Rus niçin *kamen*, Arap da niçin *hacer* dediğini bilmiyor.

Her dilde o dili konuşan milletin kültürel değerlerini yansıtan kelimelerin bulunması kadar doğal bir durum yoktur. Bu özel kültür kelimeleri ve o dilin gramer yapısı aynı zamanda o milletin genetik kodlarını taşır. O milletin dünya görüşü, ahlak anlayışı, estetik düşüncesi, hukuk sistemi, örfü, âdetleri, gelenekleri, ruhu... kısaca kültürü, ister istemez kullandığı dile yansır. Dolayısıyla dil ürünleri, o milletin karakteristik yapısıyla, üstün özellikleriyle, zaaflarıyla ilgili çok sağlam ipuçları verir. Mesela, Bilge Kağan Anıtı'nın doğu yüzünde Türk kağanı şöyle diyor:

...*Türk, Oğuz beyleri, milleti işit: Üstte gök basmasa, altta yer delinmese, Türk milleti, ilini, töreni kim bozabilecekti? Türk milleti, vazgeç, pişman ol! Disiplinsizliğinden dolayı, beslemiş olan kağanına, hür ve müstakil iyi iline karşı kendin bata ettin, kötü bâle soktun.*

Silahlı nereden gelip dağıtarak gönderdi? Mızraklı nereden gelerek sürüp gönderdi? Mukaddes Ötüken ormanının milleti, gittin. Doğuya giden, gittin! Batıya giden, gittin! Gittiğin yerde hayrın şu olmalı: Kanın nehir gibi koştı. Kemiğin dağ gibi yattı. Beylik erkeek evlâdını kul kıldın. Hanımlık kız evlâdını cariye kıldın... (Ergin, 1980: 38)

Şu birkaç satırda bile Türk'ün üstün meziyetlerinden ve zaaflarından bazılarını tespit etmek

mümkündür: Demek ki Türk'ün çok sağlam bir töresi var. Yalnız ne zaman disiplin ortadan kalktıysa ne zaman başına buyruk hareket ettiyse buna benzer durumlar Türk'ün başına hep gelmiştir.

Dille kültür, bir kâğıdın iki yüzü gibi değerlendirilmelidir. Bunları birbirinden ayırmak mümkün değildir. Dil, millî kültürün temel unsuru olarak bir yandan kültürü beslerken diğer yandan kültürden beslenir ve o millete ait kültürel değerleri sonraki kuşaklara aktarmada çok önemli bir işlevi üstlenir. Bir dilin gücünü, estetiğini, sınırlarını, söz varlığını da o milletin kültürü belirler. Bu yüzden bir dilden başka bir dile birebir tercüme çoğu zaman mümkün olmaz. Ekvator bölgesinde yaşayan birine kar, buz, ayaz, kış hele karakış onun dilinde nasıl anlaşılabılır?

Dil, aynı zamanda canlı olduğu için milletin ortak kültürüyle yol alarak varlığını devam ettirir. Bunun doğal bir sonucu olarak zamanla bazı kelimelerin kullanımdan kalkması, (bir zamanlar *gözgü* derken bunun yerine Arapça *ayine* > *ayna* sözünü aldığımız gibi) unutulması, yerini başka kelimelere bırakması kaçınılmaz olduğu gibi dil de başka dillerden, kültürlerden, coğrafyalardan... elbette etkilenecektir. Ancak bu tesir kendi değerlerimizi, kendi kültürümüzü unutturacak düzeyde olursa işte o zaman yarar yerine zarar vermeye başlar.

Türk milleti, tarihî süreçte çok hareketli bir hayat yaşamış, farklı coğrafyaları vatan edinmiş, farklı milletlerle diyaloga girmiş, farklı milletleri içinde yaşatmış, onların diline kelimeler verdiği gibi onların dilinden de kelimeler almıştır. Bilim dilinin Arapça, edebiyat dilinin Farsça olduğu dönemlerde bu dillerden çok sayıda kelime, dilimize girmiştir. Öyle ki Osmanlı Türkçesi döneminde Türkçe; Arapça, Farsça ve Türkçeden mürekkep bir dil hâlini almıştır. Elbette sokakta konuşulan dille kâğıtta, neşriyatta kullanılan dil aynı değildi.

Âlimler ve edipler, eserlerinde kullandıkları Arapça ve Farsça kelimelerin anlamlarını, bu dillerin gramerlerini biliyorlardı. Onların kullandığı kelimelerden bir kısmı zamanla değişik vesilelerle halkın diline de girdi. Bu süreçte meşhur galatlar da ortaya çıktı. Kelimelere sözlük anlamları dışında

anlamlar yüklenildiği de oldu. Durum böyle olunca sezgiye dayalı “anlama” ön plana çıktı. Çok anlayışlı bir millet olduğumuz (leb demeden *Çorum’u* anladığımız) için muhatabın ne dediğini değil ne demek istediğini anlayarak buna göre mukabelede bulunuyoruz. Elbette muhatabın idrakine göre de zaman zaman çok vahim iletişim kazaları da yaşanmış, bunlardan bir kısmı nüktelere konu olmuştur.

Millet olarak sözlük kullanma alışkanlığımızın pek yaygın olmadığı söylenebilir. Hatta dil ve edebiyat uzmanlarından bazılarının yazdıkları dikkatle okunduğunda onların da sözlükle aralarının pek hoş olmadığı neticesi çıkarılabilir. Burada belki de en önemli sorun, anlamı bilindiği zannedilen kelimelerdir.

Vaktiyle bazı hocalarımız “Anlamını bilmediğiniz kelimeler için sözlüğe bir kez bakın, anlamını bildiğiniz kelimeler için **iki** kez bakın.” tembihinde bulunurlardı. Onlara da kendi hocaları bu nasihati, zaman zaman tekrar ederlermiş. Bu sözün hikmetini kavrayabilmek için de bir kültüre sahip olmak gerektiğini, zamanla daha iyi anladık. Veciz bir sözün, bir beytin, bir nüktenin muhtevisiyatını başkalarına aktarmak gerektiğinde, o ifadede geçen anlamını bildiğimizi zannettiğimiz kelimeler için sözlüğe bakınca bu sözün hikmetini o zaman daha iyi kavradık.

Öğrencilerime de bu gerçeği kavratmak, onları sözlüğe bakmaya yönlendirmek, bu konuda alışkanlık edinmelerine yardımcı olmak için onlara anlamlarını bildiklerinden emin oldukları bazı kelimelerin sözlük anlamlarını, kökenini yıllarca sordum. Ne yazık ki bugüne kadar bir kez olsun doğru karşılık veren çıkmadı. Kökenini, anlamını sıkça sorduğum kelimelerden biri de *dünya*dır: Üzerinde yaşadığımız bu gezegene Araplar niçin *dünya* adını vermişlerdir? Bu kelimenin kökeni nedir? Bunun Türkçesi nedir? Verilen karşılıklar, birçoğunuzun tahmin ettiği gibiydi.

Babama değerimi sordum “dünyalar kadar” dedi. Dünyanın değerini sordum “beş para etmez” dedi. Nüktesini ipucu olur ümidiyle tekrar etmem de hiç işe yaramadı.

Gerçi Osmanlıca-Türkçe, Arapça-Türkçe sözlükler dâhil olmak üzere pek çok sözlükte (hatta

çoğu etimolojik sözlükte) bu kelimenin köken anlamının, konuluş anlamının bulunmaması da ayrı bir garabettir.

Arapça *denî* sözünden türetilen *ednâ* (1. *Daba aşığı, alçak, a'lâ karıştı. 2. Pek bakîr, hor zavallı... 3. Bayağı, adi.*) (Parlatır, 2006: 382) kelimesinin müennesi olan *dünya* kelimesi, *alçak yer* anlamındadır. İstilahta *değersiz, fani, geçici, boş* anlamlarını da içerir. Öncelikle bilinmesi gereken anlam da budur. Dünya kelimesi Tietze'nin etimolojik sözlüğünde “**dünya/dünye** ‘kürreiarz’ < Ar. *dunyâ* a.m. [|dny| kökünden]. asıl mânâsı alçak yer, aksi **uqbâ** öbür dünya, ahiret dünyası.” (Tietze, 2002: 673) olarak tanımlanmıştır.

Diğer bir sözlükte ise tanım, şöyledir:

“DÜNYA: Arapça yakın, alçak gibi lügat anlamlarına karşılık, üzerinde yaşadığımız şu gezegenin adıdır.

Tasavvufta, dünya çeşitli şekillerde tanımlanmıştır: “1- Seni Allah’tan alıkoyan her şey, 2- imtihan yeri, 3- Ahiretin tarlası, 4- Geçici, fani yer. Dünya ile ilgili olarak dervişler: “Yalan dünya”, “yalancı dünya”, “dünya malı dünyada kalır” demişlerdir. Dünya ayrıca cadı, yılan, zehir ve fahişeye benzetilmiştir.” (Cebecioğlu, 2009:)

*Dünyanın ne olduğunu bilen ecdad, dünyaya ancak hak ettiği kadar değer vermeye özen göstermiştir. Han, hamam, kervansaray, imaret, cami, medrese, köprü gibi sadakayıcıye amacıyla inşa edilen yapılarda dayanıklı malzeme tercih edilirken konut için aynı hassasiyet gözetilmemiştir. Büyüklerden bir kısmı *tapuda kayıtları bulunmamasını*, hamde vesile olarak değerlendirmişlerdir. Zira *dünyanın* (malın) hesabını vermek de kolay değildir.*

Nükte bu ya *Harun Reşit, kardeşi Behlül-i Dâna’ya bir gün “Behlül, babamızdan kalan malları paylaşalım. Sana yeni bir ahır yapalım, eski ahır bana kalsın. Hayvanları otlamaya bırakalım. Akşam senin ahıra gelen mallar benim olsun. Anamız bakıma muhtaç ona da sen bakacaksın.”* der. Behlül bu tekliflerin hepsine “*hay hay, olur*” der. Akşam olunca hayvanlar eski ahıra alışık oldukları için eski ahıra girerler. Tek küçük dana Behlül’ün ahırına girer.

Bu kez Behlül der ki “Ağabey sen ne söylediyisen ben kabul ettim. Benim de senden bir isteğim var sen de bunu kabul et.” Harun Reşit, deli olduğunu düşündüğü kardeşinden dâbiyane bir fikre ihtimal vermediği için “tamam” der. “Sen ne istersen onu da ben yapacağım.” Bunun üzerine Behlül, bir ateş yakar, üstüne de bir sac koyar. Sac iyice ısındıktan sonra der ki “Şimdi bir ahiret provası yapalım. Sacın üzerine çıkıp mallarımızı sayalım, mallarımızın hesabını verelim. Haydi önce sen buyur.” Harun Reşit sacın üstüne çıkamaz çıksa bile yanmadan mallarını sayıp bitiremeyeceğini anlar. Korkusundan “olmaz, önce sen çık” der. Behlül, “peki” der. Sıcak sacın üzerine çıkar, “bir anam, bir danam” der ve iner. Harun Reşit, deli dediği Behlül’ün ne anlatmak istediğini anlamasına anlar ancak ne yazık ki iş isten geçmiştir.

“Ârife tarif gerekmez.” Bu malum. İrfanı, burada verilmek istenenleri tam olarak kavrama hususunda zorlananların yardımına sözlükler yetiştirecektir. Ancak yine ne yazık ki dünyanın anlamını eskilerin tabiriyle “efradını cami, ağyarını mani” tarzda veren sözlük, çok az. Dünya sözü için Arapça-Türkçe birçok sözlük dâhil olmak üzere baktıklarım arasında diğer sözlüklerde verilen anlamları da içeren en kapsamlı ve bol örnekli tanım, Yaşar Çağbayır’ın hazırladığı *Ötüken Türkçe Sözlük*’te yer almaktadır. Buyurun size **bir dünya** anlam:

“**dünya**, [Ar. denî’ (alçak) > dena’et (alçaklık) > dünyâ (alçak yer)] (dünya:) {OsT} is. 1. (Baş harfi büyük) Güneş sistemine bağlı gezegenlerden üzerinde yaşadığımız gök cismi; yer küre; Yer. 2. Bu gezegenin dış yüzü; yeryüzü. 3. Yeryüzünde yaşayan insanların hepsi; insanlık. 4. Var olan, algılanan nesnelere, maddesi olan her şeyin, canlı yaratıkların tümü; âlem; evren; kainat. 5. Herkes; el gün. 6. İnsanın çevresini oluşturan ve kendi dışındaki her şey; ortam. 7. Çok büyük kara parçası. 8. Çok büyük kalabalık. 9. İnançları ve toplumsal faaliyetleri ortak olan ülkeler topluluğu. 10. Düzenleri bakımından diğerlerinden ayrılan ülkeler topluluğu. 11. Belli bir iş veya gruplaşmayı meydana getiren insanlar topluluğu. 12. İnsanlar tarafından bulunup geliştirilen ve işletilen sistemler veya soyut kavramlar. 13. Özel bir bakış açısı içinde toplanan veya yaşayışını ona göre düzenlemiş olan kişiler. 14.

Manevi hayat dışında kalan yaşayış. 15. Her şey, pek çok şey. 16. Duygu, düşünce ve hayale bağlı soyut ortam. 17. Birbiriyle yasal bağlantısı olan, bir düzenle belirlenmiş tek şeylerin ve olayların bütünü. 18. Aynı yasalar ve aynı düzene bağlı olan nesnelere, varlıkların oluşturduğu bütün. □ **dünya adamı**, Yaşamının, rahat etmenin yolunu bilen kimse; çalışmalarını ve dikkatini yaşadığı anın iyi geçmesine yönlendiren kimse. || **Dünya ahret kardeşim olsun**. Karşı cinsten birine kardeşlik duygusundan başka bir gözle bakılmadığı ifade eden söz. || **dünya âlem**, Herkes, bütün insanlar. || **dünya başına dar olmak**, Büyük bir sıkıntı içinde bunalmak; çok sıkıntı çekmek. || **dünya başına yıkılmak**, Büyük bir felakete uğrayıp umutlarını ve mutluluğunu yitirmek. || **dünya bir araya gelse**, 1. Bütün insanlar aksi tezle karşı çıksa bile... 2. En olmaz şey olsa bile... || **dünyada**, Hiçbir zaman; asla. || **dünyada olmaz**, Kesinlikle olmaz; hiç mümkün değil. || **dünyadan elini eteğini çekmek**, 1. Toplum yaşamına katılmamak; bu hayatla ilgili çok az şeyle yetinmek; inzivaya çekilmek. 2. Olmek. || **dünyadan geçmek**, Hayatla ilgisi kalmamak. || **dünyadan haberi olmamak**, Çevresinde olup bitenlerden habersiz olmak; etrafı ile ilgilenmemek. || **dünya-dâr**, {OsT} Dünya işleriyle uğraşıp servet yapan kimse. || **dünya durdukça**, Sonsuza kadar; ebediyen. || **Dünya durdukça durasın!** Çok yaşamasını dileme sözü. || **dünya evi**, Evlilik. || **dünya evine girmek**, Evlenmek. || **dünya görmüş**, Çok geçmiş, Çok yer görmüş ve çok yaşamış kimse. || **dünya görüşü**, 1. Kişinin dünyayı kavrayış ve algılayış biçimi. 2. fel. Kainatın yaratılışını ve varlığını; hayatın anlamını, amacını, değerini; insanın varlığını, var oluş gayesini ve davranışlarını bütünüyle kavramaya çalışan genel düşünce. || **dünya gözüyle**, Sağlığında; yaşarken; ölmeyen. || **dünya gözüne zindan olmak**, Büyük bir karamsarlık ve umutsuzluk içine düşmek || **dünya güzeli**, Çok güzel. || **dünya kadar**, Pek çok. || **dünya kelamı**, Dinî inanç ve Allah’ın indirdiği ayetlerden başka söylenen sözler. || **dünya kelâmı etmek**, Olup bitenlerden, günlük işlerden konuşmak. || **dünyalar** (benim, onun) **olmak**, Çok sevinmek. || **dünya malı**, 1. Varlık; servet. 2. insanın huzurunu sağlayacak ve boşuna gidecek ortam ve şartların tümü. || **dünyanın**, Pek çok; aşırı; hesapsız. || **dünyanın çivisi çıkmak**, İnsanların akıl almayacak kadar kötülükler içinde buldukları bir ortam oluşmak. || **dünyanın dört bucağı**, Yeryüzünün her

yeri; her taraf. || dünyanın kaç bucak olduğunu göstermek, 1. *Dünyada insanın başına ne gibi kötülükler ve güçlükler gelebileceğini öğretmek.* 2. *iyi bir ders verecek kötülük yapmak.* 3. *Gerekli cezayı uygulamak.* || **dünyanın kaç bucak olduğunu anlamak**, *Gördüğü veya yaşadığı kötü bir deneyim ile iyi bir ders almak.* || **dünyanın öbür ucu**, *Çok uzakta olan veya gidilmesi mümkün olmayan yer.* || **Dünyanın ucu uzundur.** 1. *İnsan yaşadıkça çok değişik olaylarla karşılaşır.* 2. *İnsan yaptığıının karşılığını muhakkak görür.* || **Dünya'nın yedi harikası**, *İlk Çağda yapılmış bulunan ve o zamana kadar daha büyüğü ve muhteşemi yapılamamış bulunan Mısır piramitleri, Babil'in asma bahçeleri, Zeus heykeli, Efes'teki Artemis tapınağı, Rodos heykeli, İskenderiye feneri ve Halikarnas'taki mozole.* || **dünya nimeti**, 1. *Varlık; servet.* 2. *İnsanın huzurunu sağlayacak ve hoşuna gidecek ortam ve şartların tümü.* || **dünya penceresi**, *mecaz.* Göz. || **dünya-perest**, {OsT} 1. *Dünyaya tapan.* 2. *Hırslı; mal düşküni.* || **Dünya varmış!** *Sıkıntudan kurtulup rabata eren kişinin mutluluk ifadesi.* || **dünyasın değişmek**, {eAT} *Öbür dünyaya geçmek; ölmek.* } **dünyasın değşürmek**, {eAT} *Ölmek.* || **dünyaya gelmek**, *Doğmak.* || **dünyaya getirmek**, *Doğurmak.* || **dünyaya gözlerini kapamak**, *Ölmek.* || **dünyaya kazık çakmak**, 1. *Ölmeyecekmiş gibi çalışmak.* 2. *Uzun ömürlü olmak.* || **dünyayı anlamak**, *Hayat deneyimleri kazanmak.* || **dünyayı başına dar etmek**, *Birini çok sıkıntılı bir duruma sokmak.* || **dünyayı gözü görmemek**, *Üzüntü, karamsarlık veya öfke yüzünden davranışlarını kontrol edemez olmak.* || **dünyayı haram etmek**, *Bir yeri veya ortamı çekilmez, yaşanmaz duruma getirmek; eziyet etmek.* || **Dünya yıkılsa umurunda değil!** *Hiçbir şeyle ilgilenmez; sorumluluk duymaz; tasassız; kaygısız.* || **dünyayı toz pembe görmek**, *Hayatın güçlüklerini, üzücü yanlarını boş karşılayıp geleceğe daima iyimser gözle bakmak.* || **dünyayı yutmak**, *Pek çok mal mülk edinmek; yayılmak; her yeri ele geçirmek.* || **dünyayı zindan etmek**, *Birinin hayatını çekilmez, yaşanılmaz hâle getirmek; eziyet vermek.* || **dünya yüzü görmemek**, 1. *Sürekli kapalı bir yerde kalmak veya öyle bir yerde çalışmak.* 2. *Mutsuzluk içinde yaşamak*” (Çağbayır: 2007, 1327)

Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan *Türkçe Sözlük*'te yer alan bütün kullanımlara -“**dünyanın tadını çıkarmak** bütün zevklerden yararlanmak,

mutlu ve rahat yaşamak” (TDK, 1998: 654) hariç-Çağbayır'ın sözlüğünde yer verilmiştir.

Bunlara bir de *dünya* kelamının geçtiği

“*Adudan intikam almak gibi dünyada kam olmaz. Ar dünyası değil, kâr dünyası. Başın sağlığı, dünya (-nın) varlığı. Cennet de bu dünyada cehennem de. Deh! denmiş dünyayı, çüç! diye sen mi durduracaksın? Dünya bir gemi, akıl yelkeni, fikir dümeni, kolla kendini, göreyim seni. Dünya bir, işin bin. Dünya bir yağlı kuyruktur; yiyebile-ne aşk olsun. Dünya bol olmuş neye yarar, pabuç dar olduktan sonra. Dünyada tasassız baş bostan korkuluğunda bulunur. Dünya dört (kırk) kulplu bir kazan, bir kulpundan tut da kazan. Dünya gençten gence, dinçten dince. Dünya iki kapılı handır. Dünya malı dünyada kalır. Dünyanın iki başı (ucu) bir (araya) gelmez. Dünyanın ucu uzun(-dur). Dünya ölümlü, gün akşamı. Dünya (Peygamber) Süleyman'a bile kalmamış. Dünya tükenir, yalan tükenmez. Dünyayı sel bassa ördeğe vız gelir. Dünyayı umutla yemişler. Etme bulma dünyası. Geçim dünyası. İn kalk (çık) dünyası. Kavanoz dipli dünya. Seraskere dana güttiiren dünya. Tabağa sorarsan dünyada fena koku olmaz. Zengin iki dünyası da mamurdur.*” (Aksoy, 2010)

atasözleri, deyimler, kelamıkibarlar da eklenirse *dünyanın kaç bucak* olduğu, bilmem tam olarak anlaşılabilir mi?

Dilimin sınırları dünyanın sınırlarıdır, diyen kişi bu durumu ne kadar veciz ifade etmiştir. Şimdi kendimize şunu sorabiliriz: Acaba benim dünyam ne kadar geniş?

KAYNAKLAR

- Aksoy, Ömer Asım; Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1 Atasözleri Sözlüğü, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2010.
Aksoy, Ömer Asım; Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2 Deyimler Sözlüğü, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2010.
Cebecioğlu, Ethem; Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Ağaç Yay., İstanbul, 2009.
Çağbayır, Yaşar; Ötügen Türkçe Sözlük, Ötügen Neşriyat, İstanbul, 2007.
Ergin, Muharrem; Orhun Abideleri, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1980.
Parlatır, İsmail; Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, Yargı Yayınları, Ankara, 2006.
TDK, Türkçe Sözlük, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara, 1998.
Tietze, Andreas; Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati, Simurg Kitapçılık, İstanbul, 2002.